

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ:

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У НОМЕРІ:

- СУСПІЛЬНА ДУМКА

∨ *Штучний інтелект у праві: як цифрові технології змінюють роботу юристів і суддів*

- ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

∨ *Захист прав національних меншин у контексті виконання Україною вимог вступу до Європейського Союзу*

№ 4 квітень 2026

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:
ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
№ 4 (143) 2026**

(01 квітня -30 квітня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРЬ»

Редакційна колегія:

Л. Дубровіна, член-кореспондент НАН України, генеральний директор НБУВ
(головний редактор);

Ю. Половинчак, керівник НЮБ (заступник головного редактора);
Н. Іванова, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ;
Н. Кушакова-Костицька, пров. наук. співроб. Інституту правотворчості
та науково-правових експертиз НАН України;
В. Бондаренко, ст. наук. співроб. НЮБ

Заснований у 2014 році
Видається один раз на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання
можна ознайомитись на сайті
Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ	3	ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	25
КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ	10	ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР	
СУСПІЛЬНА ДУМКА		<i>Кичун В.</i>	
<i>Д. Смородська, 24tv.ua: Мільйони справ в онлайні: інтерв'ю голови Державної судової адміністрації про цифровізацію правосуддя</i>	16	ОКРЕМА ДУМКА	
<i>О. Гамський, Закон і Бізнес: Україні потрібен Центр підготовки фахівців для Міжнародного кримінального суду</i>	19	судді Конституційного Суду України Віктора Кичуна стосовно Рішення Конституційного Суду України від 10 березня 2026 року № 2-р/2026 у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини другої статті 3, підпункту 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону України «Про судовий збір»	32
<i>Д. Горбачук, Укрінформ: Штучний інтелект у праві: як цифрові технології змінюють роботу юристів і суддів</i>	20	<i>Барабаш Ю., Ткаченко Є.</i>	
<i>В. Якуша, Закон і Бізнес: Другий паспорт: як отримати інвестиційне громадянство та що важливо знати адвокату</i>	22	Захист прав національних меншин у контексті виконання Україною вимог вступу до Європейського Союзу	39
<i>І. Костенко, РБК-Україна: Центральну та місцеву владу в Україні «розділять»: який важливий закон підтримала Рада</i>	24	<i>Ганущак Ю.</i>	
		Між формальністю й реформою: як держава ділить повноваження з місцевим самоврядуванням	50
		НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ	
		КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	52

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

24 квітня 2026 року в місті Луцьк відбулася низка робочих зустрічей за участю суддів Конституційного Суду України та представників судової влади Естонської Республіки. До складу делегації Конституційного Суду України увійшли судді КСУ Оксана Гришук, Алла Олійник, Сергій Різник, Петро Філюк, помічник судді КСУ Олександр Побережний, т.в.о. керівника Управління комунікацій КСУ та міжнародного співробітництва Секретаріату КСУ Ірина Шевченко.

Естонську сторону представляли Голова Верховного Суду Естонської Республіки Віллу Кьове, суддя Кримінальної палати Верховного Суду Естонської Республіки Пааво Рандма, суддя Кримінальної палати Талліннського апеляційного суду Павло Гончаров, Голова Вірусського окружного суду Прійт Кама, державний прокурор Прокурори Естонської Республіки Тааві Перн, керівник апарату Верховного Суду Естонської Республіки Уллар Кальюмяе, радник Департаменту правової інформації та підготовки суддів Верховного Суду Естонської Республіки Мадіс Метеліца.

Програма заходу передбачала низку зустрічей, у яких взяли участь, зокрема, тимчасово виконувач обов'язків начальника Волинської обласної військової адміністрації Роман Романюк, голова Волинської обласної ради Григорій Недопад, суддя Верховного Суду Віктор Остапук, голова Волинського апеляційного суду Василь Подолук, заступник голови Волинського апеляційного суду Віктор Гапончук, голова Луцького міськрайонного суду Волинської області Анатолій Пахолук, заступниця голови Луцького міськрайонного суду Волинської області Олеся Калькова, начальник Територіального управління Державної судової адміністрації України у Волинській області Наталія Коцирій, перший заступник керівника Волинської обласної прокуратури Альберт Шаповалов, керівник Луцької окружної прокуратури Олександр Гладій, начальник Територіального управління Служби судової охорони у Волинській області Володимир Сюйва.

Під час цих зустрічей було обговорено практичні аспекти функціонування органів державної влади та судової системи в умовах воєнного стану, а також виклики, пов'язані з розслідуванням злочинів проти людяності та міжнародної безпеки.

Окрему увагу було приділено професійному діалогу між суддями Конституційного Суду України та представниками судової влади Естонської Республіки. Обговорювалися питання зміцнення верховенства права, незалежності судової влади, а також ролі конституційної юрисдикції у забезпеченні прав і свобод людини в умовах воєнного стану.

Сторони наголосили на важливості подальшого розвитку інституційного діалогу та поглиблення двостороннього співробітництва, спрямованого на забезпечення належного реагування на сучасні виклики у сфері правосуддя.

У межах візиту також відбулася зустріч із Митрополитом Луцьким і Волинським Михаїлом (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/profesiynnyu-dialog-ta-obmin-dosvidom-zustrich-suddiv-ksu-z-predstavnykamy-sudovoyi-vlady>). – 27.04*).

Захід на тему „Експертні дискусії з Науково-консультативною радою Конституційного Суду України з питань правової аргументації та конституційного аналізу“ відбувся 17–19 квітня 2026 року.

До участі долучилися виконувач обов'язків Голови КСУ Олександр Петришин, судді Суду Олександр Водянніков, Оксана Гришук, Василь Лемак, Сергій Різник, заступниця Науково-консультативної ради КСУ Олена Бориславська вчений секретар НКР Любомир Летнянчин, члени НКР Григорій Берченко, Олександр Дроздов, Тетяна Карабін, Тетяна Комарова, Дмитро Лук'янов, Василь Луцик, Олег Марцеляк, Марта Мочульська, Лідія Москвич, Станіслав Погребняк, Михайло Савчин, Віктор Смородинський, Лариса Удовика, Світлана Хилук, Ганна Христова, Оксана Щербанюк, Артем Янчук.

Семінар відбувся за сприяння проєкту ОБСЄ „Посилення Конституційного правосуддя: зміцнення потенціалу Конституційного Суду України для просування гендерної рівності, прав людини та верховенства права“.

Відкриваючи захід, виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України Олександр Петришин зауважив, що правова аргументація та належний конституційний аналіз мають становити змістовну основу діяльності органу конституційної юрисдикції. Він підкреслив, що конституційне судочинство не може обмежуватися декларативними оцінками чи абстрактними міркуваннями, натомість потребує глибокої аналітичної роботи, переконливого обґрунтування правових позицій та їх послідовного практичного застосування.

У цьому контексті особливу увагу було зосереджено на якості аргументації, яка, за словами промовця, безпосередньо впливає на авторитет конституційного правосуддя, рівень довіри до нього та спроможність Суду відповідати на складні виклики сучасності. Олександр Петришин наголосив на важливості конструктивної співпраці Конституційного Суду України з науковим середовищем.

„Наука і конституційне правосуддя не мають існувати відокремлено, адже саме їхня змістовна взаємодія дає змогу формувати глибші, більш обґрунтовані й методологічно виважені підходи до розв'язання конституційно-правових проблем“, – зазначив він.

Суддя Конституційного Суду України, голова Постійної комісії з питань наукового забезпечення Конституційного Суду України Оксана Грищук у своїй вітальній промові акцентувала увагу на новому баченні ролі Науково-консультативної ради КСУ. Її функція, на переконання судді, полягає не лише у підготовці висновків на окремі запити Суду, а насамперед у формуванні спільного інтелектуального простору для обміну ідеями між суддями та науковцями.

„Така взаємодія Конституційного Суду України та Науково-консультативної ради Конституційного Суду України покликана надати додатковий імпульс розвитку

конституційної юстиції та сприяти виробленню нових підходів до розуміння й застосування Конституції України“, – зазначила Оксана Грищук.

Старший проєктний співробітник Програми підтримки ОБСЄ для України Дмитро Мазурок окреслив основні напрями подальшої співпраці у межах Проєкту. Йшлося про системну підтримку, спрямовану на посилення інституційної спроможності Суду, підвищення якості правової аргументації, удосконалення внутрішніх процедур та розвиток механізмів виконання рішень Суду. Промовець зазначив, що така співпраця передбачає інтеграцію у роботу Суду практичних інструментів та підходів, заснованих на верховенстві права, правах людини і гендерній рівності.

Від імені Науково-консультативної ради КСУ до учасників звернулася її заступниця – Олена Бориславська. Вона зазначила, що для результативної роботи Науково-консультативної ради важливим є запит на її діяльність з боку органу конституційної юрисдикції саме як цілісної інституції.

„Наукова діяльність набуває справжньої цінності тоді, коли її результати є затребуваними на практиці, а науковий потенціал може бути безпосередньо спрямований на осмислення і розв'язання конкретних конституційно-правових питань, які постають у провадженнях Конституційного Суду України“, – зауважила вона.

У межах першого дня роботи відбулися дві пленарні сесії, присвячені актуальним питанням конституційного правосуддя. Модерували – судді Конституційного Суду України Олександр Водяніков та Сергій Різник.

Основну увагу було зосереджено на напрацюванні науково виважених підходів до питань, які постають у діяльності Суду. У фокусі обговорення перебувало значення концепції легітимних очікувань як складника принципу правової визначеності та одного з елементів верховенства права. Зазначалося, що такі очікування виникають на перетині двох фундаментальних засад: з одного боку, особа має право покладатися на стабільність правового порядку та передбачуваність дій

держави, а з іншого – держава не позбавлена можливості змінювати правове регулювання відповідно до суспільних потреб.

Було акцентовано на питанні виконання рішень, ухвалених за конституційними скаргами, та їх ролі у відновленні прав скажників. Наголошувалося, що ефективність цього механізму захисту прав і свобод людини і громадянина залежить не лише від факту ухвалення рішення Конституційного Суду України, а й від його належної реалізації, зокрема від чіткого розуміння змісту правових позицій Суду та обов'язковості їх урахування у подальшій нормотворчій і правозастосовній діяльності. Саме у цьому полягає практична цінність конституційної скарги як інструменту конституційного захисту.

Другий день семінару став продовженням професійного обговорення ключових питань розвитку конституційного правосуддя. Модераторами виступили судді Конституційного Суду України Оксана Грищук та Василь Лемак.

У центрі уваги перебували питання модернізації інституту дисциплінарної відповідальності суддів Конституційного Суду України, зокрема в контексті його подальшого вдосконалення з урахуванням вимог незалежності, добросовісності та належного балансу між гарантіями статусу судді й механізмами відповідальності.

Учасники наголосили на необхідності чіткого розмежування між правилами професійної етики судді та підставами для дисциплінарної відповідальності, оскільки ці правові явища мають різну природу та різне функціональне призначення. Окремо зазначалося, що дисциплінарна відповідальність судді КСУ є винятковим механізмом, який має застосовуватися з урахуванням особливого статусу, конституційних гарантій незалежності та необхідності недопущення будь-якого використання дисциплінарних процедур як інструменту впливу на Конституційний Суд України.

Значну увагу було приділено доктрині законодавчих упущень (*legislative omission*), зокрема питанням виявлення таких упущень,

визначення критеріїв їх констатації та значення цієї доктрини для належного здійснення конституційного контролю. Учасники заходу також обговорили досвід європейських конституційних судів у застосуванні цієї доктрини. Наголошувалося, що інструмент констатації законодавчих упущень істотно розширює можливості конституційного контролю у сфері захисту конституції, однак його застосування потребує особливої обережності з огляду на принцип поділу влади та необхідність збереження меж між конституційною юрисдикцією і сферою дискреції законодавця.

Проведення семінару засвідчило важливість системного фахового діалогу між Конституційним Судом України та Науково-консультативною радою КСУ. Напрацьовані у межах семінару підходи покликані сприяти підвищенню якості правової аргументації, посиленню ефективності конституційного контролю та зміцненню ролі Конституційного Суду України в умовах воєнного часу й подальшої європейської інтеграції (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/ekspertni-dyskusiyyi-z-naukovo-konsultatyvnoyu-radoyu-ksu-vidbuvsya-fahovyy-seminar>). – 2026. – 22.04*).

10 квітня 2026 року відбулася тематична діалогова платформа «Правила професійної етики та стандарти відводу/самовідводу судді Конституційного Суду України: обговорення рекомендацій Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ».

Захід об'єднав суддів Конституційного Суду України та судів системи судоустрою, представників Вищої ради правосуддя, національних і міжнародних експертів з питань незалежності судової влади та суддівської етики.

Відкриваючи форум, виконував обов'язків Голови Конституційного Суду України Олександр Петришин наголосив, що напрацювання та ухвалення Правил професійної етики судді Конституційного Суду України стали результатом послідовної внутрішньої роботи КСУ у взаємодії з

міжнародними партнерами. Він підкреслив, що засади професійної етики суддів мають конституційне підґрунтя і безпосередньо пов'язані з вимогами щодо високого рівня компетентності, моральних якостей, політичної нейтральності та незалежності суддів, а також із гарантіями їхнього захисту від будь-якого впливу.

О. Петришин подякував міжнародним партнерам за фахову підтримку на всіх етапах підготовки відповідного документа та зробив акцент на пріоритетності практичного втілення цих стандартів у діяльність Суду.

Перша заступниця директора Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДПЛ) ОБСЄ Теа Джаліашвілі акцентувала увагу на тому, що обговорення рекомендацій БДПЛ щодо застосовних стандартів і регулювання відводів та самовідводів суддів є частиною системної роботи, спрямованої на зміцнення суддівської доброчесності, незалежності та суспільної довіри до конституційного правосуддя. Вона наголосила, що дотримання найвищих стандартів неупередженості, незалежності й доброчесності, а також наявність ефективних механізмів запобігання конфлікту інтересів мають ключове значення для збереження легітимності та авторитету органу конституційної юрисдикції. Промовиця зазначила, що незалежність Суду має забезпечуватися не лише на нормативному рівні, а й у практичній площині, де інститут відводу та самовідводу є важливою гарантією як фактичної безсторонності судді, так і сприйняття судового рішення суспільством. Теа Джаліашвілі також підтвердила готовність Конституційний Суд України у вдосконаленні етичних і процедурних засад його діяльності.

Спеціальний представник Головування – Координатор проектів ОБСЄ в Україні Петр Мареш, звертаючись до учасників, наголосив на особливій ролі Конституційного Суду України в умовах сучасних викликів. Він підкреслив, що у процесі демократичного розвитку та європейської інтеграції України значення конституційного контролю лише зростатиме. Адже саме на рівні конституційного

правосуддя вирішуються питання, від яких залежить належне функціонування держави та її конституційного порядку. У цьому контексті, за його словами, професійна якість рішень Суду нерозривно пов'язана з високими етичними стандартами діяльності його суддів. Петер Мареш окремо відзначив важливість взаємодії між КСУ, ОБСЄ, БДПЛ та Радою Європи у підтримці реформ, спрямованих на зміцнення незалежності, авторитету та ефективності конституційної юстиції.

Програма заходу охопила чотири тематичні сесії. Під час дискусій учасники проаналізували міжнародні стандарти та ключові рекомендації щодо Правил професійної етики судді КСУ. Окрему увагу було приділено основоположним принципам Ради Європи стосовно етичних стандартів та зміцнення інституційної довіри. Крім того, було презентовано ґрунтовне порівняльне дослідження щодо функціонування інституту відводу та самовідводу в діяльності конституційних судів інших країн.

Підсумовуючи, учасники відзначили вагому роль міжнародної експертної підтримки для подальшого розвитку етичних засад діяльності КСУ. Проведення заходу стало важливим кроком для зміцнення інституційної спроможності Суду та утвердження високих стандартів конституційної юстиції в Україні.

У заході взяли участь представники дипломатичних місій та міжнародних організацій, зокрема, радник Посольства Республіки Австрія в Україні (заступник глави Місії) Даніель Рьотлін, Перший секретар Посольства Королівства Бельгія в Україні Лоренц Герпул, Перший секретар Посольства Республіки Хорватія в Україні Анджелко Вуятович, радниця Посольства Республіки Словенія в Україні (заступниця глави Місії) Мая Кезунович Крашек, Третій секретар Посольства Литовської Республіки в Україні Таурис Дюба, юридичний радник Німецького фонду міжнародної правничої співпраці Геннадій Рижков, менеджерка проекту Ради Європи „Подальша підтримка реформ конституційної юстиції в Україні“ Сюзанна Мнацаканян, старший проектний співробітник Програми підтримки ОБСЄ для України

Дмитро Мазурок, старший асистент Проєкту „Посилення конституційного правосуддя: зміцнення потенціалу Конституційного Суду України для просування гендерної рівності, прав людини та верховенства права“ Програми підтримки ОБСЄ для України Дмитро Мельник.

Захід відбувся за підтримки БДПЛ ОБСЄ, Програми підтримки ОБСЄ для України та Ради Європи (***Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/vidbulosya-ekspertne-obgovorennya-pytan-profesiynoyi-etyky-ta-institutu-vidvodu-samovidvodu>). – 2026. – 14.04***).

У Конституційному Суді України 14 квітня 2026 року відбулася зустріч виконувача обов'язків Голови Конституційного Суду України Олександра Петришина та суддів Суду Юрія Барабаша, Олександра Водяннікова, Олега Первомайського з Головою Європейського суду з прав людини Маттіасом Гійомаром.

У зустрічі також узяли участь суддя ЄСПЛ від України Микола Гнатовський, заступник Секретаря ЄСПЛ Абель Кампос, радник Голови ЄСПЛ Анджей Манцевич, менеджерка проєкту Ради Європи „Подальша підтримка реформ конституційної юстиції в Україні“ Сюзанна Мнацаканян.

Під час зустрічі в.о. Голови КСУ О.Петришин подякував за послідовну підтримку, яку ЄСПЛ надає Україні у сфері зміцнення верховенства права, розвитку демократичних інституцій та захисту прав людини. Він також відзначив вагомий особистий внесок судді ЄСПЛ від України Миколи Гнатовського у розбудову фахового діалогу та утвердження європейських правничих цінностей.

В.о. Голови Суду зосередив увагу на стратегічному для нашої країни документі – Дорожній карті з питань верховенства права, що визначає комплекс реформ у межах переговорного процесу щодо членства України в Європейському Союзі.

«Конституційний Суд України усвідомлює свою ключову роль у цьому процесі як гаранта верховенства Конституції, забезпечення балансу між гілками влади та захисту прав і свобод людини», – наголосив О. Петришин.

У межах реалізації Дорожньої карти Суд зосереджений на посиленні своєї незалежності та інституційної спроможності. Пріоритетними напрямками, за його словами, є вдосконалення конституційної процедури, оптимізація строків розгляду справ та процесів ухвалення рішень, модернізація електронних сервісів та документообігу. В.о. Голови Суду окреслив практичні кроки, які Суд уже здійснив на виконання визначених завдань, та зацентрував на ухваленні Правил професійної етики судді КСУ, що є важливим елементом інституційного розвитку органу конституційного контролю.

Олександр Петришин також підкреслив, що Суд застосовує практику ЄСПЛ у своїх рішеннях і залишається відкритим до подальшого конституційного діалогу.

Голова Європейського суду з прав людини Маттіас Гійомар зауважив, що цей візит є знаковим етапом співпраці, адже востаннє Голова ЄСПЛ відвідував Україну 15 років тому.

Маттіас Гійомар наголосив на визначальній ролі Конституційного Суду України у захисті основоположних прав громадян та зміцненні верховенства права, а також на ключовій функції Суду в системі стримувань і противаг, що забезпечує баланс між гілками влади. Голова ЄСПЛ акцентував на важливості поглибленої взаємодії між суддями, а також активній ролі національних координаторів у Мережі вищих судів.

Окрему увагу Голова ЄСПЛ приділив механізму звернення до ЄСПЛ, передбаченого Протоколом № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, та підкреслив необхідність надання Конституційному Суду України можливості звернення до ЄСПЛ за консультативними висновками в контексті здійснення повноважень Суду із розгляду конституційних скарг.

Суддя ЄСПЛ від України Микола Гнатовський зазначив, що Конституційний Суд є життєво необхідним для зміцнення української державності, демократії та успішної європейської інтеграції. За його словами, чим сильнішим є Конституційний

Суд, тим краще для країни та її стабільного розвитку. Він наголосив на вагомій ролі Суду не лише як органу, який забезпечує стабільне функціонування демократичних інститутів, а й як справжнього захисника порушених прав фізичних та юридичних осіб.

У фокусі обговорення також були питання впровадження штучного інтелекту в роботу Суду, переваги, потенційні ризики та етичні аспекти його використання.

На завершення учасники зустрічі подякували за конструктивне спілкування та наголосили на необхідності підтримання постійного професійного діалогу (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://csu.gov.ua/novyna/dialog-vysokogo-rivnya-konstytuciynyy-sud-ukrayiny-z-robochym-vizytom-vidvidav-golova>). – 2026. – 15.04*).

Виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України О. Петришин та суддя Суду О. Водяніков долучилися до роботи Міжнародної конференції «Національні суди та ЄСПЛ: роль кожного, взаємодія, діалог».

Захід, організований Верховним Судом спільно з Департаментом співробітництва Ради Європи з питань прав людини та правосуддя, об'єднав суддів Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини та судів системи судоустрою, а також представників органів державної влади, громадянського суспільства та наукової спільноти.

З вітальними промовами до учасників заходу звернулись Голова Верховного Суду С. Кравченко, Голова Європейського суду з прав людини М. Гійомар, виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України О. Петришин.

У своєму виступі О. Петришин приділив особливу увагу питанню методологічної конвергенції. Конституційний Суд України, Верховний Суд та Європейський суд з прав людини, за його словами, розглядаються не як ієрархічні структури, а як партнери, що стоять на спільних позиціях, дотримуючись принципів верховенства права, демократії та захисту прав людини. Він наголосив на формуванні спільного правового простору, в

якому конституційні та конвенційні стандарти перебувають у постійному діалозі.

Окремо виконувач обов'язків Голови КСУ зупинився на питанні застосування практики ЄСПЛ у рішеннях Суду. Він зазначив, що Конституційний Суд України застосовує принцип дружнього ставлення до міжнародного права. Рішення ЄСПЛ є орієнтиром для Суду, однак ідеться не про формальне посилання на його практику, а про їх використання як підтримуючу аргументацію та джерело натхнення. Треба пам'ятати, наголосив О. Петришин, що саме Конституція України має найвищу юридичну силу в державі.

«Використання практики ЄСПЛ в конституційному обґрунтуванні потребує не лише формальних посилань, але й глибокого розуміння її контексту та методології застосування в національному правопорядку», – підкреслив промовець.

Судовий діалог, на думку промовця, має базуватися на спільній юридичній мові. Окремим виміром цього діалогу є індивідуальна конституційна скарга, як елемент національного механізму захисту прав людини. Її ефективність, зауважив О. Петришин, безпосередньо пов'язана зі здатністю забезпечити реальне відновлення порушених прав.

Виконувач обов'язків Голови КСУ також окреслив виклики, що постають перед Судом в умовах воєнного стану. Йшлося, зокрема, про збереження конституційного балансу та меж допустимого обмеження прав і свобод людини.

Навіть за надзвичайних обставин право не має втрачати своєї нормативної сили, а конституційні гарантії мають залишатися ефективними, – зазначив він.

У межах конференції з ключовими доповідями виступили суддя Європейського суду з прав людини від України М. Гнатівський та керівник відділу Департаменту виконання рішень ЄСПЛ Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи П. Пушкар (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://csu.gov.ua/novyna/vykorystannya-praktyky-yespl-potrebuye-ne-lyshe-formalnyh-posylan-ale-y-glybokogo-rozuminnya>). – 2026. – 15.04*).

У Конституційному Суді України 2 квітня 2026 року відбувся фаховий захід, присвячений особливостям конституційного контролю в Чеській Республіці. Основним спікером просвітницької онлайн-лекції виступив суддя Конституційного Суду Чеської Республіки, експерт із конституційного права Зденек Кюн (Zdeněk Kühn).

Участь у заході взяли судді Конституційного Суду України Алла Олійник, Олег Первомайський, Галина Юровська, а також представники Національної школи суддів України, юристи-практики, судді, прокурори, адвокати, науковці, викладачі, аспіранти, студенти правничих факультетів та наймолодші дослідники – учні Малої академії наук.

Під час виступу суддя Зденек Кюн окреслив історичні етапи становлення чеського правосуддя, витoki якого сягають періоду утворення Чехословацької Республіки. Ще у 1920-х роках у країні функціонував спеціалізований судовий орган, що здійснював контроль за конституційністю законів. Проаналізувавши динаміку розвитку судової системи після 1989 року, промовець підкреслив, що з моменту створення Конституційного Суду Чеської Республіки в липні 1993 року ця інституція діє як спеціалізований орган, незалежний від системи судів загальної юрисдикції.

Теоретичну частину лекції було зосереджено на концепції європейської моделі конституційного контролю Ганса Кельзена. Спікер виклав основні засади цієї моделі, наголосивши на ключовій відмінності від американської, яка полягає в тому, що конституційне правосуддя здійснюється не судами загальної юрисдикції, а єдиним спеціалізованим органом, який функціонує як „негативний законодавець“, наділений правом скасовувати неконституційні акти. Ця модель, уперше реалізована в Австрії та Чехословаччині у 1919–1920 роках, стала фундаментальною базою для більшості конституційних судів сучасної Європи.

Окрему увагу лектор приділив аналізу двох підходів до інституту конституційної скарги. Перший підхід – це модель „суду законів“,

за якої об'єктом перевіряння є виключно нормативні акти (закони), а не конкретні судові рішення. Така система характерна, зокрема, для Болгарії, Італії, Латвії, Польщі, Румунії та Франції.

Другий підхід, притаманний, зокрема, Іспанії, Німеччині, Чехії, а також Словаччині (із 2000 року) та Угорщині (із 2011 року), умовно називають моделлю „надверховного суду“. Така модель передбачає можливість оскарження рішень судів системи судоустрою. Це означає, що орган конституційної юрисдикції наділений повноваженням перевіряти, чи не порушили звичайні суди своїми рішеннями фундаментальні права людини, та в разі виявлення порушень скасовувати такі вердикти. Попри найвищий рівень захисту прав особи, ця модель створює значне навантаження на суддів та зумовлює дискусії щодо розмежування компетенцій між Конституційним та Верховним судами.

На завершення Зденек Кюн проаналізував сучасні виклики, із якими стикаються органи конституційної юрисдикції у країнах Центральної та Східної Європи. Суддя висловив застереження щодо ризиків політизації правосуддя та підкреслив, що незалежність судів є важливим запобіжником для захисту демократичного ладу та верховенства права.

Відповідаючи на запитання колег, Зденек Кюн навів статистичні дані щодо динаміки надходжень звернень до Конституційного Суду Чеської Республіки та кількості справ, що перебувають на його розгляді.

На завершення заходу судді Конституційного Суду України висловили щире вдячність Зденеку Кюну за змістовну та ґрунтовну лекцію, яка дозволила глибше осягнути чеський досвід конституційного контролю. Вони також подякували європейським партнерам за постійну підтримку та сприяння у професійному обміні досвідом, що є надзвичайно цінним для подальшого розвитку української конституційної юрисдикції.

Відеозапис лекції за посиланням: <https://youtu.be/6EotelBND0c> (**Офіційний вебсайт Конституційного Суду України** (<https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyynu-kontrol-u-cheskiy-respublici-dosvid-ta-vyklyky>). – 2026. – 8.04).

2 квітня 2026 року в Конституційному Суді України відбулася зустріч з представниками проекту Ukraine2EU, у якій взяли участь судді Конституційного Суду України Віктор Городовенко, Олександр Водянніков, Сергій Різник, представники Секретаріату Суду, старший радник проекту Габія Грігайте-Даугірде та експерт проекту Владислав Петровський.

Проект спрямований на допомогу Україні у підготовці до членства в Європейському Союзі шляхом надання стратегічної та експертної підтримки органам державної влади, відповідальним за впровадження необхідних реформ.

Під час зустрічі учасники обговорили поточний прогрес і виклики у впровадженні Дорожньої карти з питань верховенства права, як одного з ключових елементів переговорного процесу на шляху до членства у Європейському Союзі.

Окрему увагу було зосереджено на заходах, які Конституційний Суд України здійснює для ефективної імплементації положень Дорожньої карти з питань верховенства права, зокрема, шляхом удосконалення внутрішніх процедур, оптимізації строків розгляду справ і процесів ухвалення рішень, імплементації міжнародних етичних стандартів і механізмів забезпечення доброчесності.

Учасники наголосили на важливості продовження предметного діалогу щодо експертної підтримки у впровадженні комплексних реформ, необхідних для наближення національної правової системи до європейських стандартів, пошуку ефективних засобів вирішення нагальних викликів, посилення стійкості країни в умовах війни та післявоєнного відновлення (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/vidbulasya-zustrich-iz-predstavnykamy-proyektu-ukraine2eu>)*). – 2026. – 7.04).

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ

Перший сенат 22 квітня 2026 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав справу за конституційною скаргою Арустамяна Ашота Едуардовича.

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Алла Олійник виклала зміст конституційної скарги та обґрунтування заявника.

Суддя-доповідач повідомила, що Арустамян А.Е. звернувся до Конституційного Суду України із клопотанням перевірити на відповідність Конституції України окремих пунктів 1 частини першої статті 2 Закону України „Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об’єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій,

спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України“ від 23 лютого 2023 року № 2923–ІХ (далі – Закон).

Згідно з оспорюваним приписом Закону, отримувачами компенсації за пошкоджені/знищені об’єкти нерухомого майна є фізичні особи – „громадяни України“.

Як зазначила суддя-доповідач, у конституційній скарзі заявник виклав такі обставини справи.

Арустамян А.Е. є громадянином Вірменії. Із січня 2016 року має посвідку на постійне проживання в Україні та постійно проживає в Україні. У лютому 2024 року внаслідок ракетного обстрілу міста Селидове Донецької області руйнувань та пошкоджень зазнав багатоквартирний житловий будинок, зокрема квартира, що належала заявникові на праві приватної власності.

Згідно з актом обстеження Комісії з розгляду питань щодо надання компенсації за знищені та пошкоджені об’єкти нерухомого майна

внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, які розташовані в межах Селидівської міської територіальної громади, квартиру Арустамяна А.Е. було визнано зруйнованою та такою, що не підлягає відновленню.

Попри підтверджений факт знищення майна, Комісія відмовила у задоволенні його заяви на отримання компенсації за знищену квартиру на підставі того, що він не є громадянином України та не може бути отримувачем компенсації відповідно до вимог статті 2 Закону.

Заявник оспорував дане рішення в судах системи судоустрою, проте, Донецький окружний адміністративний суд та Перший апеляційний адміністративний суд відмовили заявникові в задоволенні позову. Верховний Суд касаційну скаргу заявника залишив без задоволення, а рішення та постанову судів – без змін.

Обґрунтовуючи неконституційність оспорованого припису Закону, автор клопотання стверджує, зокрема, що цей припис «в окремі частині суперечить принципам „відповідальності держави перед людиною“ та „добропорядного врядування“, оскільки держава не створила належного механізму реалізації іноземцями, які постійно проживають на території України, їхніх прав, гарантованих статтями 24, 26, 41, 47 Конституції України, що робить їхнє становище ще більше вразливим в умовах повномасштабної збройної агресії».

На його переконання, оспорована норма фактично обмежує іноземців, які є власниками житла та постійно проживають в Україні, у можливості захистити своє право власності шляхом отримання грошової компенсації за житло, пошкоджене або знищене внаслідок збройної агресії РФ, що свідчить про дискримінацію іноземців. Такий законодавчий підхід, на думку заявника, не узгоджується із принципом верховенства права, а отже – не відповідає частинам першій та другій статті 8 Конституції України.

Дослідивши матеріали справи, Суд перейшов до закритої частини пленарного засідання.

Участь у пленарному засіданні взяли представник суб'єкта права на конституційну

скаргу, адвокат Юлія Науменко та постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України Максим Дирдін (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/kompensaciya-za-poshkodzhene-ta-znyshchene-mayno-konstytuciynyy-sud-ukrayiny-rozglyadaye>). – 2026. – 22.04*).

Другий сенат 8 квітня 2026 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав справу за конституційною скаргою Лук'янчук Лілії Петрівни.

Як зазначила суддя-доповідач у справі Галина Юровська, суб'єкт права на конституційну скаргу звернувся до Конституційного Суду України із клопотанням перевірити на конституційність підпунктів «а», «в» пункту 2 частини п'ятої статті 328 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – Кодекс).

Оспорованими приписами Кодексу визначено, що не підлягають касаційному оскарженню судові рішення у справах незначної складності та інших справах, розглянутих за правилами спрощеного позовного провадження (крім справ, які відповідно до Кодексу розглядаються за правилами загального позовного провадження), крім випадків, якщо: «а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики»; «в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу».

На думку заявниці, підпункти «а», «в» пункту 2 частини п'ятої статті 328 Кодексу, застосовані в її остаточному судовому рішенні, порушують право на доступ до правосуддя та захист індивідуальних прав, принцип верховенства права, складовою якого є юридична визначеність, а отже, суперечать низці норм Конституції України.

Суд дослідив матеріали справи та перейшов до закритої частини пленарного засідання.

Переглянути відеозапис засідання можна на офіційному вебсайті Суду в рубриці

«Відеотрансляція засідань КСУ» – «Архів відеотрансляцій засідань» (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://csu.gov.ua/novyna/pravo-nakasaciyne-oskarzhennya-v-administratyvnomu-sudochynstvi-sud-rozglyadaye-spravu-za>). – 2026. – 9.04).

Другий сенат 8 квітня 2026 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав справу за конституційною скаргою Циганенка Андрія Івановича.

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Олександр Водянніков поінформував щодо змісту конституційної скарги, предмету конституційного контролю та обставин справи.

Він зазначив, що суб'єкт права на конституційну скаргу звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на конституційність абзац п'ятий статті 7 Закону України „Про Державний бюджет України на 2024 рік“ від 9 листопада 2023 року № 3460-IX (далі – Закон).

Зазначеним приписом статті 7 Закону з 1 січня 2024 року встановлено прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць для працевдатних осіб, що застосовується для визначення базового розміру посадового окладу судді, у розмірі 2102 грн.

Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається, що Заявник є суддею у відставці та отримувачем щомісячного довічного грошового утримання. Із 22 липня 2010 року до 30 вересня 2024 року він обіймав посаду судді Донецького окружного адміністративного суду, а 30 вересня 2024 року був відрахований зі штату цього суду у зв'язку зі звільненням у відставку.

У жовтні 2024 року Донецький окружний адміністративний суд видав Заявнику довідку про суддівську винагороду для обчислення щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці із зазначенням розміру посадового окладу судді, обчислених з урахуванням показника прожиткового мінімуму для працевдатних осіб у розмірі 2102 грн.

Циганенко А.І. звернувся з позовом до Луганського окружного адміністративного суду, який рішенням від 30 січня 2025 року задовольнив позов Заявника і зобов'язав Донецький окружний адміністративний суд видати Заявнику довідку про суддівську винагороду для обчислення щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці із зазначенням розміру посадового окладу судді та доплати за вислугу років, обчислених з урахуванням прожиткового мінімуму для працевдатних осіб у розмірі 3028 грн, встановленого на 1 січня 2024 року.

У березні 2025 року Заявник звернувся до Головного управління Пенсійного фонду України в Донецькій області із заявою про перерахунок з 1 жовтня 2024 року щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці на підставі цієї довідки. У квітні 2025 року Головне управління Пенсійного фонду України в Чернівецькій області (далі – Управління) відмовило у здійсненні такого перерахунку.

Заявник, вважаючи відмову Управління неправомірною, звернувся до суду з позовом, у якому просив, зокрема скасувати рішення Управління та зобов'язати здійснити перерахунок призначеного щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці з 1 жовтня 2024 року в розмірі 52% суддівської винагороди судді, який працює на відповідній посаді, на підставі довідки про суддівську винагороду, виданої на виконання рішення Луганського окружного адміністративного суду від 30 січня 2025 року.

Донецький окружний адміністративний суд рішенням від 15 липня 2025 року зазначені позовні вимоги Заявника задовольнив. Перший апеляційний адміністративний суд постановою від 8 грудня 2025 року рішення Донецького окружного адміністративного суду в частині задоволення позовних вимог Заявника скасував і ухвалив нову постанову, якою в цій частині відмовив у задоволенні позову. Верховний Суд ухвалою від 2 січня 2026 року відмовив Заявнику у відкритті касаційного провадження.

Циганенко А.І. стверджує, що внаслідок застосування абзацу п'ятого статті 7 Закону

він був позбавлений права на отримання щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці у розмірі, визначеному Законом України „Про судоустрій і статус суддів“ від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, що, на його думку, є втручанням у приватне життя, право власності, а також порушенням прав, гарантованих Конституцією України.

Суд дослідив матеріали цієї справи на відкритій частині пленарного засідання та перейшов до закритої частини пленарного засідання.

На пленарному засіданні був присутній суб'єкт права на конституційну скаргу Андрій Циганенко.

Переглянути пленарне засідання можна на офіційному вебсайті Суду в рубриці „Відеотрансляція засідань КСУ“ – „Архів відеотрансляцій засідань“ (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-rozpochav-rozglyad-spravu-za-konstytuciynou-skargoyu-andriya-cyganenka>). – 2026. – 8.04*).

Велика палата 7 квітня 2026 року на відкритій частині пленарного засідання у формі усного провадження продовжила розгляд справи за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Нагадаємо, що Уповноважений Верховної Ради України з прав людини звернувся до Конституційного Суду України із клопотанням перевірити на конституційність абзац двадцять другого пункту 10-2 розділу XIII „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про виконавче провадження“ від 2 червня 2016 року № 1404-VIII зі змінами (далі – Закон).

Оспорюваною нормою Закону встановлено, що зупиняється у період дії воєнного стану в Україні вчинення виконавчих дій у провадженнях з виконання рішень, боржниками за якими є підприємства оборонно-промислового комплексу, органи військового управління, з'єднання, військові частини, військові заклади вищої освіти та інші установи у складі Збройних Сил України (крім рішень про стягнення зарплат, грошового забезпечення військовослужбовців та забезпечення їх житлом). Також зупиняється

примусове стягнення заборгованості за комунальні послуги з громадян, чиє житло знаходиться на території громад, на яких ведуться активні бойові дії, або які перебувають у тимчасовій окупації згідно з офіційним переліком, або якщо нерухоме майно, яке є місцем їх постійного проживання, було знищено чи пошкоджено внаслідок воєнних дій.

Під час попереднього пленарного засідання з розгляду цієї справи, що відбулося 24 березня ц.р., суддя-доповідач у справі Олег Первомайський виклав зміст конституційного подання та обґрунтування заявника.

Суб'єкт права на конституційне подання твердить, що дана норма Закону унеможливорює примусове виконання судових рішень немайнового характеру, боржниками за якими є зазначені суб'єкти сектору оборони. Заявник наголошує, що оспорюваний припис Закону запроваджує фактично абсолютний мораторій на виконання судових рішень немайнового характеру, зокрема, пов'язаних із зобов'язанням вчинити певні дії: виключення з військового обліку, звільнення з військової служби тощо.

На думку автора клопотання, абзац двадцять другого пункту 10-2 розділу XIII „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону не відповідає Конституції України, оскільки призводить „до нівелювання як прав, захищених судом, так і самого права на судовий захист в аспекті забезпечення державою належного виконання відповідних судових рішень під час дії воєнного стану в Україні“, а також створює правову невизначеність щодо строків виконання судових рішень.

На відкритій частині пленарного засідання Суд заслухав пояснення суб'єкта права на конституційне подання – Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Дмитра Лубінця. Свої позиції також виклали залучені учасники конституційного провадження: заступник Міністра оборони України, генерал-лейтенант Іван Гаврилюк, Уповноважена у справах Європейського суду з прав людини Маргарита Сокоренко, професор кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова Юрій Білоусов, доцент кафедри юстиції

Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Олександр Снідевич.

Під час засідання 7 квітня Суд заслухав пояснення представника Президента України у Конституційному Суді України Сергія Дембовського та підсумковий виступ представника Уповноваженого в системі судоустрою з права на справедливе правосуддя та представництва в Конституційному Суді України Андрія Овсієнка.

Залучені учасники та учасники конституційного провадження надали відповіді на запитання суддів.

Дослідивши матеріали справи, Суд перейшов до закритої частини пленарного засідання для ухвалення рішення (**Офіційний вебсайт Конституційного Суду України** (<https://ccu.gov.ua/novyna/vykonannya-sudovyh-rishen-u-period-diyi-voennogo-stanu-velyka-palata-ksu-prodovzhyla>)). – 2026. – 7.04).

Другий сенат Конституційного Суду України 1 квітня 2026 року на пленарному засіданні розглянув справу за конституційною скаргою Червінського Романа Григоровича щодо конституційності частини п'ятої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (далі – Кодекс) та ухвалив Рішення № 3-р(П)/2026.

Суддя-доповідач у справі – Олег Первомайський.

Стаття 615 Кодексу визначає особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану. Згідно з частиною п'ятою статті 615 Кодексу „у разі неможливості проведення підготовчого судового засідання обраний слідчим суддею, керівником органу прокуратури під час досудового розслідування запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання у підготовчому судовому засіданні, але не більше ніж на два місяці“.

Розв'язуючи порушені в конституційній скарзі питання, Конституційний Суд України виходить із того, що право на свободу та особисту недоторканність є беззаперечною конституційною цінністю та належить до

основоположних прав людини і громадянина, що перебувають під захистом держави.

Право на свободу та особисту недоторканність не є абсолютним і може бути обмежене, але таке обмеження має здійснюватися з дотриманням конституційних гарантій захисту людських прав, тобто воно можливе лише на підставах та в порядку, які визначені в законі, повинно мати правомірну мету, бути домірним та здійснюватися виключно на підставі вмотивованого рішення суду.

У Рішенні наголошено, що запровадження нових юридичних інститутів та спеціальних процесуальних механізмів у ділянці кримінального процесуального права, зумовлених потребами держави у захисті від збройної агресії та забезпеченням її обороноздатності, не повинно мати наслідком визначення в законі заходів кримінального процесуального примусу, що суперечать конституційним цінностям та принципам і нівелюють конституційні гарантії реалізації та захисту людських прав.

На основі комплексного аналізу приписів Кодексу Суд дійшов висновку, що продовження застосування щодо особи такого запобіжного заходу, як тримання під вартою на підставі частини п'ятої статті 615 Кодексу ґрунтується не на доказах обставин, які є необхідними для продовження застосування цього виняткового запобіжного заходу, а на обставинах, що унеможливають проведення підготовчого судового засідання. Тому подальше тримання особи під вартою має ознаки свавільного обмеження її свободи та особистої недоторканності.

Суд також вказав, що припис „у разі неможливості проведення підготовчого судового засідання“ частини п'ятої статті 615 Кодексу є нечітким та незрозумілим за своїм змістом, непередбачним за юридичними наслідками застосування, оскільки у цьому приписі Кодексу відсутні вказівки на обставини, що об'єктивно унеможливають проведення підготовчого судового засідання, або на критерії за наявності яких суд встановить факт неможливості проведення підготовчого судового засідання у конкретному випадку.

Суд підкреслив, що законодавче врегулювання продовження строку тримання особи під вартою через об'єктивну неможливість здійснення відповідного судового розгляду можливе у виняткових випадках, безпосередньо спричинених умовами воєнного стану. Водночас законодавець, установлюючи таке нормативне регулювання, не має широкого простору обдумування і повинен запровадити таке законодавче регулювання, щоб забезпечити належний судовий розгляд питання щодо тримання особи під вартою невідкладно з моменту усунення обставин, які його унеможлилювали, але в будь-якому разі в строк, що не перевищує 72 години.

Дослідивши питання, порушені в конституційній скарзі, Суд виснував, що частина п'ята статті 615 Кодексу не відповідає Конституції України.

Для забезпечення юридичної визначеності у вноормуванні кримінальних процесуальних відносин та надання Верховній Раді України строку для внесення змін до Кодексу, Суд вказав, що припис Кодексу, визнаний неконституційним, утрачає чинність через три місяці з дня ухвалення цього Рішення (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-uhvalyvrishennya-u-spravi-shchodo-konstytuciynosti-chastyny-pyatoyi-statti-615>). – 2026. – 2.04*).

Перший сенат 1 квітня 2026 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав справу Зварича Андрія Володимировича.

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Оксана Грищук виклала зміст конституційної скарги та обґрунтування заявника.

Суддя поінформувала, що заявник звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність частинам першій, другій статті 28, частині першій статті 62, частині другій статті 63 Конституції України друге речення частини четвертої статті 26, пункт 7 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (далі – Кодекс).

Згідно з оспорюваними положеннями Кодексу:

– відмова потерпілого, а у випадках, передбачених Кодексом, його представника від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення (друге речення частини четвертої статті 26);

– кримінальне провадження закривається в разі, якщо „потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством“ (пункт 7 частини першої статті 284).

Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається, що Зварич А.В. був обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 356 Кримінального кодексу України. Під час розгляду справи судом представник потерпілого відмовилася від обвинувачення, у зв'язку з чим ухвалою Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 14 травня 2025 року кримінальне провадження було закрито на підставі пункту 7 частини першої статті 284 Кодексу. На зазначену ухвалу захисник обвинуваченого подав апеляційну скаргу, е якій просив змінити оскаржувану ухвалу та закрити кримінальне провадження стосовно Зварича А.В. на підставі пункту 1 частини першої статті 284 Кодексу.

Тернопільський апеляційний суд ухвалою від 13 серпня 2025 року апеляційну скаргу захисника задовольнив частково, виключивши з мотивувальної частини ухвали посилання на встановлення судом обставин вчиненого кримінального правопорушення, а в решті – залишив її без змін. Верховний Суд ухвалою від 10 листопада 2025 року відмовив Зваричу А.В. у відкритті касаційного провадження.

Суб'єкт права на конституційну скаргу вважає, що внаслідок застосування судами оспорюваних положень Кодексу порушено право на повагу до його гідності, презумпцію невинуватості особи, а також право обвинуваченого/підсудного на захист.

Суд дослідив матеріали цієї справи та відкритій частині пленарного засідання та перейшов до закритої частини пленарного засідання.

На пленарному засіданні були присутні постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України Максим Дирдін та уповноважена особа, яка діє від імені суб'єкта права на конституційну скаргу, адвокат Михайло Самуляк.

Переглянути відеозапис пленарного засідання можна на офіційному вебсайті Суду в рубриці „Архів відеотрансляцій засідань“

(Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-rozglyadav-spravu-shchodo-konstytucijnosti-okremyh-polozhen-kryminalnogo-procesualnogo>). – 2026. – 1.04).

СУСПІЛЬНА ДУМКА

Д. Смородська, 24tv.ua: Мільйони справ в онлайні: інтерв'ю голови Державної судової адміністрації про цифровізацію правосуддя

Держава давно зробила так, аби судова система стала доступною для громадян, а її прозорість не викликала сумнівів. Цей процес все більше й більше цифровізують, і завдяки цьому успішно діє «Електронний суд», який підвищує оперативність правосуддя та зменшує ризики маніпуляцій. На сьогодні вже запроваджені й інші модулі Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи: «Електронний кабінет», «Електронний суд» та підсистема відеоконференцв'язку. Відповідачі, адвокати й інші учасники процесу тепер можуть брати участь у засіданні, перебуваючи в будь-якому місці.

В ексклюзивному інтерв'ю для 24 Каналу голова Державної судової адміністрації України Максим Пампура розповів про те, як вдалося забезпечити онлайн-доступ до матеріалів справ, швидко отримувати судові рішення й впровадити можливість дистанційної участі у засіданнях.

-Як електронний суд ефективно змінив систему слухань в Україні?

-4 червня 2018 року почалося тестування підсистеми «Електронний суд», і вже кілька років вона успішно працює. Знаємо, що послугами скористалися чимало українців. Розкажіть, як впровадження електронного суду змінило рівень прозорості судових процесів в Україні?

Впровадження електронного суду в Україні значно підвищило прозорість судової

системи, забезпечивши онлайн-доступ до матеріалів справ, швидке отримання судових рішень, автоматизований розподіл справ та можливість дистанційної участі у засіданнях. Система «Електронний суд» підвищує оперативність правосуддя та зменшує ризики маніпуляцій.

Один з розроблених модулів – «Електронний кабінет» – це захищений вебсервіс, який дозволяє громадянам, юрособам, адвокатам авторизуватися та отримувати доступ до Електронного суду. Таким чином, вони можуть обмінюватися процесуальними документами та брати участь у судових засіданнях онлайн.

Інша підсистема – «Електронний суд» – надає можливість користувачам створювати та надсилати в електронному вигляді процесуальні чи інші документи до суду, інших органів та установ у системі правосуддя, а також отримувати інформацію про стан і результати розгляду таких документів та ознайомлюватися з матеріалами справи онлайн. Це суттєво скорочує час і ресурси, необхідні для участі у судовому процесі.

-Яку приблизну кількість користувачів вам вдалося порахувати?

-Загалом на сьогодні зареєстровано більше ніж 600 000 користувачів Електронного кабінету. У 2022 році було 41 000 користувачів, у 2023 році – 133 000, у 2024 році – 157 000, у 2025 році – 170 000 користувачів.

Протягом останніх двох років до судів через Електронний суд подається щорічно понад 5 мільйонів документів:

- за 2022 рік – 975 025;
- за 2023 рік – 2 405 713;
- за 2024 рік – 5 592 354;
- за 2025 рік – 5 137 006.

Для учасників процесу це означає можливість взаємодіяти із судом незалежно від місця перебування.

-Можливість участі в онлайн-засіданнях допомогла людям на різних територіях захищати свої права. Підсистема відеоконференцзв'язку, як бачимо, теж зіграла важливу роль?

-Авжеж, вона дозволяє проводити судові засідання за участю сторін, які можуть перебувати у різних містах або навіть країнах. Особливо важливим цей інструмент став під час пандемії COVID-19, а згодом – і в умовах воєнного стану. Із 2022 року проведено близько 6,5 мільйона судових засідань з можливістю дистанційної участі сторін процесу. Лише за 2025 рік було близько 1 мільйона 500 тисяч засідань з можливістю дистанційної участі сторін процесу.

Ще одним важливим прикладом цифровізації є автоматизований розподіл судових справ. Цей механізм забезпечує випадковий розподіл справ між суддями за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення. Як наслідок – підвищено прозорість судового процесу та мінімізовано ризики втручання в розподіл справ.

Впроваджено також Модуль автоматизованої взаємодії з іншими автоматизованими системами, який забезпечує оперативний обмін інформацією між державними органами та судами, між Єдиним державним реєстром судових рішень та реєстрами й інформаційно-телекомунікаційними системами державних органів.

Завдяки таким рішенням судова система зберегла можливість здійснювати правосуддя навіть у складних безпекових умовах.

-Які досягнення в системі правосуддя ви можете виділити?

-Варто відзначити функціонування Єдиного державного реєстру судових

рішень, що розпочав роботу у 2006 році, а також автоматизованої системи збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень. В Україні й Закон відповідний є – «Про доступ до судових рішень».

Цифровізація також значно покращила внутрішню організацію роботи судів. Електронний документообіг, що запроваджений у судах з 2010 року, дозволяє працівникам апаратів судів швидше обробляти процесуальні документи, контролювати строки розгляду справ та ефективніше координувати роботу.

-Чому людям рекомендують користуватися таким варіантом судового процесу?

Що таке «єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система» та хто зобов'язаний реєструватися в ній?

-Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (або ЄСІТС) – це сукупність інформаційних та телекомунікаційних модулів, які забезпечують автоматизацію діяльності судів, органів та установ у системі правосуддя. Також вона дозволяє обмінюватися документами між учасниками судового процесу, фіксувати судовий процес та переводити засідання в режим відеоконференції.

У системі також відбувається складання оперативної та аналітичної звітності, надання інформаційної допомоги суддям, а також автоматизація різних потреб користувачів ЄСІТС.

Реєстрація в Електронному кабінеті відбувається з використанням кваліфікованого електронного підпису та внесенням контактних даних особи. Зокрема, адреси електронної пошти, номери телефону чи інших засобів зв'язку, які забезпечують фіксацію повідомлення або виклику, – сказав очільник ДСА України.

Відповідно до Закону України №3200-ІХ адвокати, нотаріуси, державні та приватні виконавці, арбітражні керуючі, судові експерти, органи державної влади та інші державні органи, органи місцевого самоврядування, інші юридичні особи реєструють свої електронні кабінети в ЄСІТС або її окремій підсистемі в

обов'язковому порядку. Інші особи створюють свої електронні кабінети добровільно.

-Наскільки система сьогодні захищена від витоків даних і кібератак, особливо в умовах війни?

-Підсистема «Електронний суд» як складова ЄСІТС в Україні побудована з урахуванням вимог кібербезпеки та передбачає застосування кваліфікованого електронного підпису для ідентифікації користувачів, розмежування доступу до даних за ролями користувачів та передачу інформації виключно через захищені канали зв'язку. Тобто конфіденційність і цілісність даних судової системи забезпечуються. У ній використовуються сучасне антивірусне програмне забезпечення, міжмережеві екрани та криптографічні системи захисту інформації.

Після 2022 року захист системи суттєво посилюється, оскільки кібербезпека державних ресурсів стала пріоритетом. Регулярно впроваджуються оновлення, проводиться моніторинг кіберзагроз і вдосконалюються внутрішні процедури безпеки.

У підсумку система навіть в умовах підвищеного навантаження та постійних зовнішніх атак працює стабільно. Загалом, електронний суд можна оцінити як надійний цифровий інструмент, який відповідає сучасним вимогам і забезпечує безпечну взаємодію учасників судового процесу.

-«Система розвивається попри труднощі»: які виклики подолали на шляху створення системи?

Мабуть, створення такої масштабної системи не було легким? Що ви можете сказати про проблеми під час її розробки?

-У цьому питанні слід виділити технічну складність і масштаб, оскільки необхідно було об'єднати в єдину систему суди по всій країні, забезпечити стабільну роботу системи, інтеграцію її з іншими державними реєстрами та захист великого обсягу чутливих даних.

Також викликом стало нормативно-правове законодавство, яке не завжди встигало за технічними змінами. Виникали питання щодо юридичної сили електронних документів, процесуальних строків, порядку обміну

матеріалами. Тому частину процедур довелося адаптувати вже в процесі експлуатації системи.

Не менш важливими були людський та організаційний фактори: не всі учасники судового процесу були готові до цифрового формату роботи. Хтось не мав достатньо технічних навичок, була досить складна адаптація та зміна підходів до роботи.

Питання кібербезпеки, особливо в умовах постійних атак на державні системи, залишалося пріоритетним. Оскільки необхідно було одночасно забезпечити відкритість судочинства і захист конфіденційної інформації. Попри ці труднощі, система поступово розвивається і зараз уже виконує ключову функцію – забезпечує безперешкодний доступ користувачам до правосуддя в електронному форматі.

-Чи планується розширення функціоналу системи?

-Планується, що побудова нової Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи має завершитися у 2029 році. ДСА України на виконання заходів Дорожньої карти з питань верховенства права та для забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС» розробляє IT-рішення в судовій системі.

Передбачено створення Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи, яка складається з підсистем та модулів. Строки розробки та впровадження визначені. Розроблено та затверджено наказом Концепцію ЄСІКС, якою передбачено створення та розробку:

-підсистеми «Управління персоналом та фінансово-господарською діяльністю органів судової влади»;

-підсистеми «Суддівське досьє»;

-підсистеми «Єдиний державний реєстр судових рішень»;

-підсистеми «Єдиний державний реєстр виконавчих документів»;

-підсистеми «Вебпортал суддівської влади»;

-сервісу «Аналіз та звітність»;

-сервісу «Конструктор відкритих даних»;

-підсистеми «Електронний документообіг суду»;

- сервісу «Електронна взаємодія»;
- підсистеми «Управління навчанням»;
- підсистеми «Відеоконференцзв'язок»;
- »Сервіс-деск/ITSM».

Також ДСА України на 2026-2029 роки планує забезпечити реалізацію процесів, які будуть забезпечені штучним інтелектом.

О. Гамський, Закон і Бізнес: Україні потрібен Центр підготовки фахівців для Міжнародного кримінального суду

Зараз, мабуть, настав момент, коли нам справді треба подумати не про те, що дасть нам світ, а що ми готові дати світові. Це і є справжня відповідальність перед державою. На цьому наголосив партнер, речник АО Barristers Олексій ШЕВЧУК в інтерв'ю для «ЗіБ».

– Часто звучить думка: «Що може зробити для нас держава?» Ви кажете – час ставити питання інакше. Чому саме зараз?

– Ми звикли думати, що держава – це абстрактна інституція, яка щось нам винна. Але ситуація з Міжнародним кримінальним судом (МКС) показує цілком іншу логіку: сьогодні питання «що може дати Україна світові?» актуальніше, ніж будь-коли.

Ідеться не лише про політичну підтримку чи дипломатичну залученість – Україна має запропонувати системну експертизу та фахових людей, здатних ефективно працювати у структурі МКС.

– Тобто йдеться не просто про дипломатичну присутність, а про кадровий потенціал?

– Саме так. Якщо відкрити вакансії МКС, побачимо, що там потрібні зовсім не тільки судді чи прокурори. Є позиції координаторів із питань OSINT, мовних аналітиків, фінансових експертів, спеціалістів з доказового менеджменту, навіть фахівців із кіберрозвідки.

Суд – це величезний організм. І щоб він працював, потрібні десятки висококваліфікованих фахівців у різних напрямках.

На жаль, в Україні таких людей одиниці. Якщо набереться десять готових завтра вийти

Наприклад, KR1 – це III-асистент для генерації проєктів судових рішень. І в планах також запровадження KR3 – автоматизованого виокремлення сутностей і збагачення судових рішень (24TV (https://24tv.ua/law/elektronniy-sud-ukrayini-yak-zareyestrivati-kabinet-elektronno_n3051121)). – 2026. – 18.04).

на роботу в Гаазі – це буде оптимістичний прогноз.

– Але ж у нас є досвід співпраці з Європейським судом з прав людини. Невже його не можна конвертувати в практику МКС?

– Частково – так, але з великими обмеженнями. Ми маємо потужну школу з практики ЄСПЛ, є ціла генерація фахівців – і юристів, і адвокатів, і науковців, які виростили на європейських прецедентах. Згадаємо хоча б Ельвіру Лазаренко, Андрія Лещенка, Івана Ліщину – це професіонали, чий досвід є безцінним.

Проте МКС – це інший світ. Там інша процесуальна логіка, інша роль доказу, інший механізм збору інформації. Суд вимагає практичних навичок роботи з міжнародним кримінальним процесом, розуміння військових операцій, мовної компетенції на рівні технічного перекладу міжнародної термінології. Це високоспеціалізоване середовище.

– Ви не раз згадували ідею створення українського Центру підготовки кадрів для МКС. Як це має виглядати на практиці?

– Ідея дуже проста, але стратегічна. Україна має заснувати Центр підготовки спеціалістів для роботи в міжнародних судових органах, насамперед у МКС.

Такий центр повинен мати кілька напрямів:

-по-перше, програму для підготовки юристів-практиків (слідчі, прокурори, адвокати);

-по-друге, навчання для технічного та аналітичного персоналу – наприклад, фахівців OSINT, менеджерів доказів, перекладачів, аудиторів даних;

-і по-третє, блок мовної та етичної підготовки, адаптований під стандарти Гааги.

Ми маємо в Україні потужну академічну базу: професори Сенаторова, Гутник, Пашковський – це вчені, на яких можна спиратися. Але і вченим завтра треба команда, яка здатна завтра інтегруватися у практичну діяльність суду.

– Чи є успішні приклади такої моделі в інших країнах?

– Так, наприклад, Канада створила Canadian Centre for International Justice, який готує юристів та аналітиків спеціально для міжнародних трибуналів. Центр співпрацює з Гаазькою академією та міжнародними прокурорськими групами.

Україні потрібно щось подібне – із партнерством між університетами, урядовими структурами та самим МКС. Це може бути спільна ініціатива Міністерства юстиції, МЗС, академічних інституцій і громадських організацій.

– Якщо говорити стратегічно – навіщо це державі?

– Тому що міжнародне кримінальне право буде одним із визначальних полів політики ХХІ століття. І через геополітичні причини, і через конкретні обставини війни проти України.

Хай там як, але в найближчі десятиліття вектор точно зміститься в бік Гааги – і Україні потрібні не символічні, а реальні фахівці.

Це не питання престижу, це питання компетентності: або ми формуємо власних спеціалістів, або за нас це робитимуть інші.

– Тобто кадрова політика – це теж частина міжнародної суб'єктності держави?

– Саме так. Бути присутнім у системі міжнародного правосуддя – означає не тільки підписати ратифікаційні документи, а й вміти там працювати (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/171896-ukraini_potriben_centra_pidgotovki_fahivciv_dlya_mizhnarodnog.html), – 2026. – 6.04).

Д. Горбачук, Укрінформ: Штучний інтелект у праві: як цифрові технології змінюють роботу юристів і суддів

Ще десять років тому штучний інтелект у юридичній сфері здавався радше експериментом, ніж реальним інструментом. Сьогодні ситуація кардинально змінилася: алгоритми аналізують тисячі судових рішень за лічені хвилини, формують проекти процесуальних документів, допомагають адвокатам вибудовувати правову позицію і навіть прогнозують можливі результати справ.

Юридична професія, яку традиційно вважали однією з найбільш консервативних, опинилася в центрі цифрової трансформації. Причина очевидна: право – це передусім великі масиви текстів, норм і прецедентів, із якими штучний інтелект працює особливо ефективно.

Від «паперової роботи» до стратегічного мислення

Традиційна модель юридичної практики десятиліттями ґрунтувалася на кропіткій роботі молодших юристів – аналізі документів, пошуку помилок у договорах, систематизації

судової практики. Сьогодні значну частину цієї роботи перебирають на себе алгоритми.

Сучасні системи ШІ здатні за секунди аналізувати складні контракти, виявляти ризики, суперечності та відсутність ключових положень. Це не лише пришвидшує процеси – це змінює саму суть професії.

Юрист дедалі менше виступає як «людський пошуковик» і дедалі більше – як стратег і аналітик. Основною цінністю стають навички, які не можна автоматизувати: критичне мислення, етична оцінка, здатність переконувати та ухвалювати рішення в умовах невизначеності.

Водночас зростає потреба в нових компетенціях – розумінні принципів роботи технологій, умінні правильно формулювати запити до ШІ та перевіряти результати його роботи.

Судова система: рух до аналітичної моделі

Цифровізація правосуддя пройшла шлях від електронних реєстрів до впровадження

інтелектуальних систем підтримки суддів. Сьогодні суди поступово перетворюються на аналітичні платформи.

Штучний інтелект допомагає структурувати аргументи сторін, аналізувати матеріали справи та знаходити релевантну судову практику серед мільйонів рішень.

Це сприяє більшій єдності судової практики та підвищує довіру громадян до правосуддя.

Водночас змінюється і роль судді. Він дедалі більше виступає як верифікатор – фахівець, який перевіряє коректність і обґрунтованість результатів, отриманих за допомогою технологій. Остаточне рішення, як і раніше, залишається за людиною.

Для України це має особливе значення, адже модернізація судової системи є важливою складовою євроінтеграції та зміцнення державних інституцій.

Правове регулювання: між розвитком і ризиками

На сьогодні в Україні відсутній спеціальний закон, який комплексно регулював би використання штучного інтелекту. Водночас застосування ШІ частково охоплюється чинним законодавством, зокрема законами про захист персональних даних, інформацію, авторське право та електронні комунікації.

Окремо Україна визначила розвиток ШІ одним із ключових пріоритетів державної політики. Відповідні підходи закріплені в Концепції розвитку штучного інтелекту, схваленій урядом. Документ окреслює стратегічні цілі, проблеми та напрями, які мають забезпечити інтеграцію ШІ у всі сфери життя – від економіки до оборони. Хоча цей документ не має прямої нормативної сили, він закладає підґрунтя для подальшого формування законодавства.

Концепція прямо визначає ключові проблеми, які гальмують розвиток низький рівень цифрової грамотності населення; недосконале законодавство та захист персональних даних; слабкі інвестиції у ШІ та наукові дослідження; відставання освіти від потреб ринку; дефіцит кваліфікованих кадрів; низький рівень упровадження ШІ у бізнесі та державі;

кіберзагрози та застарілі системи захисту; відсутність етичних стандартів використання ШІ. Окремо наголошується на ризику зростання безробіття через автоматизацію.

У перспективі українське законодавство гармонізуватиметься з нормами Європейського Союзу, зокрема з регламентом AI Act, який передбачає ризик-орієнтований підхід. Це означає, що використання ШІ у праві може підпадати під категорію підвищеного ризику та вимагатиме суворішого контролю.

Водночас уже зараз очевидно: існують сфери, де людський контроль має залишатися обов'язковим, серед них ухвалення судових рішень, оцінка доказів, правова кваліфікація складних справ.

Натомість у допоміжних процесах – аналізі практики, підготовці документів, виявленні ризиків – ШІ демонструє високу ефективність.

Ризики: чому не можна повністю довіряти алгоритмам

Попри значні переваги, використання штучного інтелекту пов'язане з ризиками.

Один із найбільш відомих – так звані «галюцинації», коли система створює переконливий, але вигаданий контент, зокрема посиляється на уявні норми чи судові рішення. У юридичній практиці це може мати серйозні наслідки.

Інша проблема – алгоритмічна упередженість. Оскільки ШІ навчається на історичних даних, він може відтворювати наявні соціальні чи правові перекоси.

Крім того, залишається питання прозорості: не завжди зрозуміло, як саме система дійшла певного висновку. Для судочинства це критично, адже кожне рішення має бути чітко обґрунтованим.

Світовий досвід і український вибір

У світі сформувалися два основні підходи до використання ШІ у праві. Перший – більш радикальний – передбачає використання автоматизованих систем для розгляду нескладних справ. Другий, характерний для країн ЄС, розглядає ШІ лише як допоміжний інструмент.

Україна наразі рухається саме другим шляхом – із фокусом на принципі «людина в центрі».

Технології покликані підсилувати юриста і суддю, але не замінювати їх. Адже правосуддя – це не лише аналіз даних, а й оцінка справедливості, що вимагає людського досвіду, відповідальності та етики.

У підсумку питання полягає не в тому, чи замінить штучний інтелект юристів, а в тому, наскільки ефективно вони зможуть використати його для захисту прав людини (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4113225-stucnij-intelekt-u-pravi-ak-cifrovi-tehnologii-zminuut-robotu-uristiv-i-suddiv.html>). – 2026. – 16.04).

В. Якуша, Закон і Бізнес: Другий паспорт: як отримати інвестиційне громадянство та що важливо знати адвокату

Закон про множинне громадянство в Україні набув чинності. Відтепер адвокати з міграційного права відчують зростаючий попит – клієнтам потрібен не просто паспорт, а стратегічний інструмент для майбутнього.

Чим більше – тим краще

В «Асоціації адвокатів України» відбувся вебінар на тему множинного громадянства та легалізації за кордоном. Його провели адвокат, голова комітету «Асоціації адвокатів України» з міграційного права Марина Крюкова та адвокат Юлія Шевелева.

М. Крюкова зазначила, що сьогодні 130 країн дозволяють множинне громадянство. Закон, який урегулював це питання в Україні, набув чинності в січні поточного року – відтоді запити клієнтів на другий паспорт зросли суттєво.

Ю. Шевелева, маючи 15 років практики в міграційному праві, розповіла, що її клієнти приходять з різними мотивами. «Ми відштовхуємося від болю наших клієнтів. Що болить найбільше? У когось – питання вибору країни для життя, а у когось – безпечної юрисдикції», – пояснила адвокат.

Серед ключових мотивів вона виокремила кілька напрямків. Перший – безпека: програми, з якими вона працює, стосуються юрисдикцій, де відсутній воєнний обов'язок. Другий – масштабування бізнесу і пошук вигідних податкових умов. Третій – освіта дітей: ряд програм надає пільги до 90% на навчання у британських університетах. Четвертий – свобода пересування: доступ до сотень країн без візи.

Один з найяскравіших кейсів вебінару – клієнт, який вже є громадянином України, США та Ізраїлю і звернувся по четвертий паспорт – турецький. «Хтось колекціонує маски, а хтось паспорти», – прокоментувала Ю.Шевелева. Мета – максимальна безпека.

Острівна арифметика

Серед усіх програм, які розглядають українські клієнти, особливою популярністю користується Гренада. Ю.Шевелева пояснила, чому саме.

По-перше, вся процедура відбувається дистанційно – клієнту не потрібно виїжджати. По-друге, паспорт Гренади дає доступ до пільгового навчання у Великобританії зі знижками до 90% від загальної вартості. По-третє, в цій юрисдикції відсутні податки на дивіденди, спадок і світовий дохід. По-четверте, паспорт дозволяє в'їжджати майже до 150 країн без візи, включаючи США.

Важлива перевага гренадської програми – її «сімейний» характер: до заявки можна включити подружжя, дітей до 29 років (за умови їхньої фінансової залежності від батьків) і навіть братів та сестер. «Громадянство Гренади – це сімейна історія. Сильний паспорт із британською підтримкою цієї юрисдикції», – підсумувала Ю.Шевелева.

Тим, кому потрібен документ якнайшвидше, підійде Вануату: паспорт можна отримати за один-два місяці. Туреччина – ще один популярний напрямок: громадянство оформлюється через придбання нерухомості. Греція та Кіпр пропонують «золоту візу» і

тривалий шлях до громадянства через 7-10 років.

Стосовно питання, яке особливо хвилює клієнтів чоловічої статі, – воєнного обов'язку – Ю.Шевелева уточнила: в карибських країнах та Вануату армії немає взагалі. В Туреччині воєнний обов'язок поширюється на чоловіків до 40 років, але є законодавчо передбачена можливість сплатити державне мито і не проходити службу.

При виборі між програмою громадянства і «золотою» візою М.Крюкова радить насамперед з'ясувати мету клієнта. Якщо потрібен сильний статус найближчим часом – це лише питання інвестиційного громадянства. Якщо ж клієнт планує перебраться до ЄС і готовий до тривалого процесу – шлях через ВНЖ із виходом на громадянство через 7—10 років може бути виправданим.

Мінімальна сума входу в програми інвестиційного громадянства у світовій практиці – \$90 тис. По Гренаді один з актуальних проєктів передбачає інвестицію від \$270 тис. із гарантованою дохідністю \$16 тис. на рік. За 5 років клієнт гарантовано отримує \$80 тис. прибутку, після чого може продати юніт і повернути основну суму – паспорт при цьому залишається довічно.

Буква закону і буква в паспорті

М. Крюкова наголосила: отримання іноземного громадянства – не шаблонна процедура. Набір документів для кожного клієнта унікальний. Стандартний пакет включає свідоцтва про народження, шлюб, зміну імені, довідку про несудимість, документи про освіту, а для інвестиційних програм – ще й фінансові та корпоративні документи.

Одним з найгостріших практичних питань спікери назвали транслітерацію прізвищ. М.Крюкова розповіла про кейс подружньої пари: дружина – громадянка України, чоловік – громадянин ПАР. Прізвища в їхніх документах відрізнялося лише на одну букву,

але це спричинило значні ускладнення при підготовці пакету. Ю.Шевелева додала, що навіть у документах одного громадянина України трапляється різна транслітерація того самого прізвища – «g» в одному закордонному паспорті та «h» в іншому.

Алгоритм вирішення таких ситуацій: спочатку подається адвокатський запит до органу, що видавав документи, для встановлення першоджерела транслітерації. Потім готується legal opinion – юридичне пояснення для держорганів іншої країни. Якщо і це не вирішує питання, залишається лінгвістична експертиза – вона займає 2—3 місяці.

Окремою пасткою є терміни дії документів. Ю.Шевелева розповіла, що довідки МВС про відсутність судимості нерідко застарівають під час банківського due diligence – одного з найтриваліших етапів процесу. М.Крюкова навела показовий кейс зі Словенією: довідка про відсутність заборгованості в Україні дійсна 10 днів, тоді як апостилю на неї проставляється 20 робочих днів. Тобто документ стає недійсним ще до того, як потрапить до адресата. «Юридичний креатив треба підключати», – прокоментувала адвокат.

Серед технічних нюансів: ряд країн вимагає подвійного апостилю – на оригіналі документа і окремо на перекладі. Це стосується Італії, Іспанії, Німеччини, Австрії, Португалії, Швейцарії,

Швеції, а також Китаю та Кореї. Документи старого зразка – «зелені книжечки» – апостилю не підлягають, для них необхідно отримувати дублікати.

«Отримання громадянства іншої країни – це не просто зібрати пакет документів і подати. Це юридично правильно підготувати, перекласти, легалізувати. Від наявності всіх складових залежить кінцевий результат», – резюмувала М. Крюкова (*Закон і Бізнес* (<https://zib.com.ua/ua/172025-drugiyy-pasport-yak-otrimati-investitsiyne-gromadyanstvo-ta-sc.html>)). – 2026. – 14.04).

I. Костенко, РБК-Україна: Центральну та місцеву владу в Україні «розділять»: який важливий закон підтримала Рада

Верховна Рада зробила важливий крок до чіткого розподілу обов'язків між центром та громадами. Це – черговий «маяк» для Ukraine Facility. Про це повідомляє РБК-Україна із посиланням на слова голови комітету Верховної Ради з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування Олени Шуляк.

Яке рішення схвалила Верховна Рада

Народний депутат розповіла, що 7 квітня 2026 року Верховна Рада підтримала черговий «маяк» Ukraine Facility – закон про чіткий розподіл між різними рівнями влади.

Йдеться про прийняття за основу урядового законопроекту №14412 про засади розмежування та розподілу повноважень між рівнями публічного врядування.

Шуляк зазначила, що робота над документом «велася в широкому форматі в рамках діяльності відповідної робочої групи».

Центральну та місцеву владу в Україні «розділять»: який важливий закон підтримала Рада. Фрагмент картки законопроекту (скріншот: itd.rada.gov.ua/billinfo)

Очільниця профільного комітету ВРУ повідомила також, що цей документ – важливий індикатор виконання Плану України, схваленого з метою реалізації інструменту (програми фінансової підтримки) ЄС Ukraine Facility:

-заходів, передбачених Дорожньою картою з питань реформи державного управління;

-рекомендацій Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2025 року.

Навіщо потрібне розмежування між рівнями влади

Для продовження реформи децентралізації (яка може вважатися однією з найбільш успішних в Україні) надважливо, за словами

Шуляк, вирішити саме питання прозорого та ефективного розмежування повноважень:

- органів місцевого самоврядування;
- державних органів влади.

Шуляк додала, що неузгодженість у цьому питанні часто гальмує розвиток громад і, безпосередньо, їхнє відновлення.

«Реформа децентралізації триває вже не один рік. Громади отримали багато можливостей. Водночас накопичився комплекс системних викликів», – визнала вона.

Нардеп пояснила, що «права і обов'язки, ресурси і повноваження, місцева демократія і баланс між рівнями влади, принцип субсидіарності і реальна спроможність громад – усе це ще не повністю оформлено як якісна законодавча рамка».

Крім того, створення й ухвалення законодавства щодо цього є частиною євроінтеграційних зобов'язань України (зокрема, умов виконання програми Ukraine Facility, за якою Україна отримує до 2027 року 50 млрд євро від ЄС).

«Європейська інтеграція підвищила вимоги до якості рішень і до узгодженості всієї системи. Тож наш Комітет спільно з урядом та міжнародними партнерами продовжує працювати над подоланням цих викликів», – констатувала Шуляк.

Що саме пропонує змінити законопроект

Вищезазначений законопроект спрямований на визначення правових засад розмежування та розподілу повноважень органів місцевого самоврядування різних рівнів, а також органів виконавчої влади – на основі принципів субсидіарності та децентралізації.

Положення документа пропонують, зокрема, визначити:

-основні принципи розмежування та розподілу повноважень між рівнями публічного врядування;

-рівні публічного врядування (державний, регіональний та місцевий) і суб'єктів, між якими здійснюється розподіл повноважень;

-критерії віднесення повноважень до відповідного рівня влади;

-порядок делегування державних повноважень органам місцевого самоврядування;

-механізми координації та взаємодії між різними рівнями влади;

-вимоги до фінансового, кадрового та інформаційного забезпечення виконання повноважень (*РБК-Україна (<https://www.rbc.ua/rus/news/tsentralnu-ta-mistsevu-vladu-ukrayini-rozdilyat-1775566019.html>)*). – 7.04).

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Суддя Конституційного Суду України Галина Юровська 24 квітня 2026 року взяла участь у міжнародній конференції «Майбутнє „Ринку ідей“ в умовах розвитку Інтернету, поширення фейкових новин та штучного інтелекту: виклики для конституційних судів».

Цей захід, організований у межах головування Республіки Молдова в Комітеті міністрів Ради Європи, став платформою для обміну думками щодо викликів, які ставлять перед суспільним дискурсом цифровізація, фейкові новини та штучний інтелект, а також щодо ролі конституційних судів у розв’язанні цих питань.

Конференцію відкрила Голова Конституційного Суду Республіки Молдова Домніка Маноле. З вітальними промовами до учасників звернулися Президент Республіки Молдова Майя Санду, директор з координації програм Ради Європи Клаус Нойкірх та Віцепрезидент Венеційської комісії Тімоті Отті.

Захід, що проходив у форматі трьох панельних дискусій, розпочався з основної промови заступниці Голови Європейського суду з прав людини Івани Єліч. Доповідачка зосередила увагу на правничих викликах у застосуванні штучного інтелекту крізь призму практики Європейського суду з прав людини, представивши відповідні експертні висновки та аналіз судових прецедентів.

Під час подальшого обговорення актуальних правничих проблем учасники конференції сфокусували увагу на переосмисленні концепції „ринку ідей“ у цифрову епоху. Зокрема, дискусії точилися навколо питань щодо визначення меж регулювання цифрових платформ та

підтримання балансу між свободою вираження поглядів і боротьбою з дезінформацією. Окрему увагу було приділено викликам, що постають перед конституційною юрисдикцією у зв’язку з поширенням фейкових новин та стрімким розвитком технологій штучного інтелекту.

Суддя Конституційного Суду України Галина Юровська у своєму виступі наголосила, що для України ризики фейкових новин не є абстрактними – вони є системними та безпосередніми в контексті повномасштабної агресії та воєнного стану. У цих умовах дезінформація функціонує як інструмент гібридної війни, спрямований на підрив довіри, дестабілізацію інституцій та послаблення стійкості суспільства. Це покладає підвищену відповідальність на державу та суди.

Галина Юровська зазначила, що алгоритми платформ та штучний інтелект значно посилюють швидкість і масштаби дезінформації, що вимагає від судів нових підходів до оцінки шкоди та визначення відповідальності. Досвід України вказує на необхідність розроблення ефективних засобів юридичного захисту від шкідливої дезінформації у воєнний час із більшою опорою на європейські стандарти прав людини та практичні інструменти для розгляду справ про цифрове висловлювання (digital speech).

Підсумовуючи, суддя підкреслила, що пріоритетом у часи кризи є не лише захист свободи слова, а й збереження її цілісності від маніпуляцій. Водночас вона наголосила на необхідності забезпечення того, щоб усі запроваджені обмеження залишалися міцно заснованими на принципі верховенства права як засадничого принципу правової держави.

Участь у заході взяли судді конституційних судів європейських країн, представники Європейського суду з прав людини, Суду Європейського Союзу, міжнародних організацій та наукового середовища (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/uchast-suddi-ksu-v-mizhnarodniy-konferenciyi-z-pytan-konstytuciynih-vyklykiv-u-cyfrovu-epohu>)). – 2026. – 28.04).

23 квітня 2026 року в газеті «Голос України» опубліковано Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку виконання судових рішень, рішень інших органів та цифровізації окремих етапів виконавчого провадження» від 07.04.2025 № 4833-ІХ, який набирає чинності через шість місяців з дня його опублікування – 23 жовтня 2026 року. Про це повідомив Східний апеляційний господарський суд.

Законом внесено зміни до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу, Законів України «Про виконавче провадження», «Про нотаріат», «Про банки і банківську діяльність», «Про іпотеку», «Про депозитарну систему України», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про дорожній рух».

Водночас зміни до процесуальних кодексів набрали чинності 24 квітня 2026 року.

Зокрема, до Господарського процесуального кодексу України внесено зміни щодо:

- форми і змісту заяви про видачу судового наказу (ст. 150);
- позовної заяви (ст. 162);
- документів, що додаються до позовної заяви (ст. 164).

Зміни передбачають необхідність зазначення реквізитів банківського рахунку або інформації про його відсутність.

Положення Закону України «Про виконавче провадження» набирають чинності поетапно

(*Судово-юридична газета* (<https://sud.ua/uk/news/laws/359413-usovershenstvovanie-ispolneniya-sudebnykh-resheniy-cherez-tsifrovizatsiyu-hto-i-kogda-menyaet-zakon>)). – 2026. – 24.04).

У Конституційному Суді України 9 квітня 2026 року відбулася просвітницька онлайн-лекція „Захист засадничих прав через конституціоналізацію адміністративного судочинства“. Захід став продовженням дискусії, розпочатої 26 лютого, яка була присвячена тонкощам розмежування повноважень між конституційною та адміністративною юрисдикціями.

Основним доповідачем цієї серії лекцій виступив президент Конституційної Судової Палати та Вищого адміністративного суду федеральної землі Рейнланд-Пфальц (Німеччина) професор Ларс Брокер.

Участь у заході взяли в. о. Голови Конституційного Суду України Олександр Петришин, судді Конституційного Суду України Олександр Водянніков, Віктор Кичун, Галина Юровська, старший менеджер проєктів IRZ Вольфрам Гертіг, юридичний радник IRZ Геннадій Рижков.

Захід зібрав широку аудиторію, зокрема, суддів судів системи судоустрою, прокурорів, представників Національної школи суддів України, адвокатів, науковців, викладачів, аспірантів, студентів закладів вищої освіти та наймолодших правників – вихованців Малої академії наук.

Перша зустріч була присвячена концепції „альянсу“ двох юрисдикцій. Питання про те, де закінчується адміністративне право і починається конституційне, стало основою попереднього виступу Ларса Брокера. Друга – зосереджена на взаємодії конституційного та адміністративного судочинства, судовій практиці цих судів, конституціоналізації адміністративного права та європеїзації правосуддя.

Промовець детально розкрив особливості взаємодії між юрисдикціями, зазначивши, що адміністративні суди покликані згідно з їх конституційним завданням забезпечити безпрогалинний захист прав громадян у відносинах із державою та гарантувати

справжню дію Конституції. Пов'язана з цим конституціоналізація адміністративного права означає передусім „узаasadничення прав“ та їх суб'єктивізацію, де саме громадянин та його права постають у центрі уваги. Доповідач констатував, що обидва судочинства здійснюють взаємний вплив та спільно сприяють подальшому розвитку права.

Особливу увагу професор приділив інструментарію конституціоналізації адміністративного права, який сьогодні активно впроваджується і на загальноєвропейському рівні.

Лектор наголосив, що засадничі свободи права Європейського Союзу та Хартія засадничих прав є безпосередньо застосовуваним правом і мають бути дотримані та застосовані адміністративними і конституційними судами. Зокрема, було акцентовано на необхідності дотримання принципів практичної дієвості та еквівалентності, а також обов'язку здійснення тлумачення національного права у відповідності до засад та вимог права Європейського Союзу.

Спільним завданням адміністративних судів та конституційного суду залишається покращення взаємодії між потребою в захисті індивідуальних засадничих прав та об'єктивним контролем правомірності, підсумував промовець.

Судді Конституційного Суду України висловили вдячність німецьким колегам за багаторічне плідне партнерство та відкритість до фахового діалогу. Було наголошено, що досвід Німеччини є неоціненним дороговказом на шляху України до повноправного членства в Європейському Союзі. Окрему подяку судді висловили німецькому народові та Уряду Німеччини за їхню підтримку і всебічну допомогу нашій державі.

Детальніше за посиланням: <https://youtu.be/Fp2Y50z4mec> **(Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/konstytucionalizaciya-administratyvno-go-sudochynstva-yak-garantiya-zahystu-zasadnych-priv>)). – 2026. – 14.04).**

8 квітня 2026 року в Конституційному Суді України відбулося розширене засідання

Науково-консультативної ради Конституційного Суду України на тему „Значення Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2026 року № 2-р(І)/2026 для розвитку законодавства про вищу освіту“. Це Рішення було ухвалено у справі за конституційною скаргою Падеріна Володимира Олександровича щодо конституційності пункту 5 частини першої статті 46 Закону України „Про вищу освіту“. Модерувала захід суддя Конституційного Суду України, голова Постійної комісії з питань наукового забезпечення Оксана Гришук.

В експертній дискусії взяли участь судді Конституційного Суду України Оксана Гришук та Юрій Барабаш, які були доповідачами у цій справі, Голова Науково-консультативної ради Конституційного Суду України, директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України, академік Національної академії правових наук України Олександр Скрипнюк, заступниця директора Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України, академік Національної академії правових наук України Наталія Оніщенко, виконувач обов'язків ректора Національного університету фізичного виховання і спорту України Олександр Пижов, завідувачка кафедри публічно-правових дисциплін факультету права, публічного управління і менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського Ольга Мельничук, члени Науково-консультативної ради Конституційного Суду України, ректори закладів вищої освіти, науковці, представники державних органів і громадських інституцій.

Відкриваючи засідання, суддя КСУ Оксана Гришук наголосила, що Рішення Суду № 2-р(І)/2026 має особливу вагу з огляду на утвердження віри людини у справедливість та спроможність державних інституцій забезпечити належний захист її конституційних прав. На її переконання, його слід розглядати не тільки як акт конституційного контролю у конкретній справі, а й також як важливий орієнтир для подальшого розвитку правового регулювання у сфері вищої освіти.

Окремо суддя відзначила важливість включення до мотивувальної частини Рішення правових позицій науковців, які долучилися до підготовки висновків у цій справі, що лише посилює аргументацію Рішення.

Суддя КСУ Юрій Барабаш зауважив, що це Рішення виходить за межі розгляду конкретної конституційної скарги. За його словами, у центрі уваги Суду перебувало не вузьке питання застосування окремої норми, а ширший комплекс правовідносин між закладом вищої освіти та здобувачем освіти, які оцінювалися крізь призму конституційних гарантій, принципу пропорційності та недопустимості надмірного втручання у право на вищу освіту.

Він звернув увагу, що Рішення формує важливі орієнтири для подальшого розвитку законодавства про вищу освіту, а також утвердження в українському освітньому просторі стандартів академічної свободи, університетської автономії та належного захисту прав здобувачів освіти.

У своєму виступі Олександр Скрипнюк зазначив, що це Рішення КСУ має не лише практичне, а й виразне доктринальне значення для всієї сфери вищої освіти.

Промовець підкреслив, що відрахування здобувача вищої освіти може розглядатися лише в межах правової визначеності, обґрунтованості та пропорційності, а сформульована Судом правова позиція задає орієнтири для подальшого вдосконалення освітнього законодавства і практики його застосування. Він зазначив, що Суд чітко розмежував освітні правовідносини, і тим самим унеможливив автоматичний вплив порушень, не пов'язаних безпосередньо з освітнім процесом, на реалізацію права на вищу освіту.

Наталія Оніщенко зосередила увагу на ціннісному вимірі Рішення. За її словами, значення цього Рішення полягає, зокрема у формуванні правового й морального орієнтира для всіх учасників освітніх правовідносин.

На практичному значенні Рішення для всієї сфери вищої освіти наголосив у своєму виступі Олександр Піжов. Він зазначив, що Суд чітко визначив межі застосування пункту 5 частини першої статті 46 Закону України „Про вищу

освіту“, наголосивши, що відрахувати студента можна виключно за порушення договору про оплату.

Ольга Мельничук акцентувала увагу на фундаментальному значенні Рішення Суду № 2-р(І)/2026 для розвитку законодавства про вищу освіту.

Доповідачка також наголосила на доцільності уточнення редакції пункту 5 частини першої статті 46 Закону України „Про вищу освіту“ та конкретизації процедурних гарантій під час відрахування здобувачів освіти. Окремий акцент вона зробила на тому, що відрахування має бути пов'язане з досягненням результатів навчання, а порушення правил, не пов'язаних безпосередньо з освітнім процесом, зокрема правил проживання в гуртожитку, не може бути самостійною підставою для припинення навчання.

До обговорення також долучилися Освітній омбудсмен України Надія Лещик, заступниця Голови Науково-консультативної ради Конституційного Суду України, завідувачка кафедри конституційного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Олена Бориславська, юридичний радник Німецького фонду міжнародного правового співробітництва Геннадій Рижков, голова ГО „Спілка ректорів закладів вищої освіти Петро Куліков, директор Науково-дослідного інституту порівняльного публічного права та міжнародного права Ужгородського національного університету Михайло Савчин.

Підсумовуючи, учасники заходу наголосили на необхідності вдосконалення законодавства про вищу освіту та правозастосовної практики у цій сфері. Висловлені під час обговорення наукові та експертні позиції засвідчили актуальність системного переосмислення підстав і процедур відрахування здобувачів освіти крізь призму конституційних гарантій, принципів правової визначеності, пропорційності та верховенства права (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/znachennya-rishennya-ksu-no-2-ri2026-dlya-rozvytku-zakonodavstva-pro-vyshchu-osvitu>). – 2026. – 8.04*).

Суд оприлюднив Окрему думку судді Конституційного Суду України Віктора Кичуна до Рішення Суду від 10 березня 2026 року № 2-р/2026 у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо конституційності частини другої статті 3, підпункту 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону України „Про судовий збір“ від 8 липня 2011 року № 3674–VI зі змінами (далі – Закон).

Цим Рішенням Суд визнав неконституційними частину другу статті 3, підпункт 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону в тім, що вони уможливають справляння судового збору „за подання апеляційної скарги і касаційної скарги на ухвали суду“, постановлені в порядку статей 382,383 Кодексу адміністративного судочинства України.

Підтримавши резолютивну частину Рішення в частині визнання неконституційним підпункту 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону, суддя водночас виклав низку принципів застережень щодо використаних у Рішенні методологічних підходів та аргументів для обґрунтування позиції Великої палати Конституційного Суду України, які, на його переконання, могли б суттєво посилити як мотивувальну, так і резолютивну частину Рішення.

Повний текст Окремої думки судді КСУ Віктора Кичуна опубліковано на офіційному вебсайті Суду за посиланням: <https://bit.ly/4dpStqN> (**Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/oprylyudneno-okremu-dumku-suddi-ksu-viktora-kychuna-do-rishennya-suduno-2-r2026>). – 2026. – 1.04**).

Під час міжнародної конференції «Національні суди та ЄСПЛ: роль кожного, взаємодія, діалог» відбулося обговорення питань виконання рішень ЄСПЛ, формування ефективних засобів юридичного захисту та розвитку національної судової практики.

Захід об’єднав представників ключових інституцій судової влади України, міжнародних організацій, суддів, науковців та експертів для обговорення ролі практики Європейського суду з прав людини у розвитку національного правосуддя.

У своєму виступі Голова Вищої ради правосуддя Григорій Усик звернув увагу, що судова система України тривалий час функціонує в умовах значного кадрового дефіциту, нестачі ресурсів та системного недофінансування, що особливо загострилося в період повномасштабної війни. Водночас, за його словами, перед судовою владою постають нові завдання – забезпечення безперервності правосуддя, цифровізація судових процесів та оптимізація мережі судів.

Григорій Усик наголосив, що попри складні обставини Україна продовжує реалізовувати євроінтеграційний курс та впроваджувати стандарти Ради Європи у сфері правосуддя. У цьому контексті він особливо підкреслив значення практики Європейського суду з прав людини для формування якісної та справедливої судової системи.

Зокрема, він згадав знакові рішення ЄСПЛ, які вплинули на реформування судової влади в Україні, серед яких справа «Олександр Волков проти України», що стала основою для створення нової моделі органів суддівського врядування, та справа «Юрій Миколайович Іванов проти України», яка виявила системну проблему невиконання судових рішень і започаткувала реформу виконавчого провадження.

Окремо він акцентував на ролі Вищої ради правосуддя у забезпеченні незалежності суддів та формуванні добросовісного суддівського корпусу, підкресливши, що діяльність цього органу значною мірою базується на стандартах ЄСПЛ.

Практика ЄСПЛ вплинула і на розуміння ролі і статусу Вищої ради правосуддя в дисциплінарному провадженні стосовно суддів.

ЄСПЛ послідовно відстоює позицію, відповідно до якої органи, які здійснюють дисциплінарні стягнення щодо суддів, кваліфікуються як суди в розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Вища рада правосуддя системно застосовує практику ЄСПЛ в дисциплінарних провадженнях. Зокрема, при розгляді дисциплінарних справ керується сформованим у практиці ЄСПЛ трискладовим тестом

допустимості втручання у приватні права особи, а саме, чи ґрунтується таке втручання на вимогах закону, чи переслідує воно легітимну мету, тобто чи є необхідним в демократичному суспільстві, та чи є воно пропорційним.

Зокрема, встановлює, чи ґрунтується відповідне втручання на чітких передбачених нормах національного законодавства, чи переслідує легітимну мету, якою є забезпечення авторитету і довіри до правосуддя, а також обраний захист є співмірним до цієї мети.

Такий підхід забезпечує ґрунтовність дисциплінарних рішень, їх відповідність стандартам Європи та мінімізує ризики непропорційного втручання в статус і незалежність суддів, зазначив Григорій Усик.

Також Голова Вищої ради правосуддя наголосив на важливості відновлення справедливості, зокрема для осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії, та підкреслив необхідність невідворотності відповідальності за воєнні злочини.

На завершення Григорій Усик висловив вдячність організаторам заходу та наголосив на важливості таких платформ для професійного діалогу.

За підсумками конференції учасники відзначили важливість подальшого зміцнення співпраці між національними судами та Європейським судом з прав людини, а також системного впровадження його практики як основи для розвитку верховенства права в Україні... Судова влада України (<https://court.gov.ua/press/news/2009705/>). – 2026. – 16.04).

Національна асоціація адвокатів України виступила проти законопроекту № 15084, який передбачає запровадження виключної спеціалізації суддів для розгляду окремих категорій кримінальних правопорушень. У НААУ вважають, що така ініціатива не відповідає конституційним засадам правосуддя.

Нагадаємо, що у Верховній Раді зареєстровано законопроект № 15084, який передбачає, що справи про військові кримінальні правопорушення та злочини проти миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку розглядатимуть лише судді, які

уповноважені на такі провадження. Додамо, що раніше депутати вже намагалися внести зміни до КПК України щодо спеціалізації суддів для розгляду військових злочинів, проте законопроект № 10302 від 29.11.2023 не був підтриманий.

Наразі йдеться про проект змін до Кримінального процесуального кодексу, яким пропонується, щоб справи щодо військових кримінальних правопорушень, а також злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку розглядали лише судді відповідної спеціалізації. У разі колегіального розгляду головою також має бути такий суддя. Відповідне доповнення вноситься до ст. 31 КПК, яка регламентує склад суду.

Автори ініціативи обґрунтовують необхідність змін значним навантаженням на судову систему через воєнні провадження. Зокрема, йдеться про понад 220 тисяч зареєстрованих справ щодо злочинів агресії та воєнних злочинів, а також потребу у спеціальній підготовці суддів і підвищенні довіри до них з боку військовослужбовців.

Втім у НААУ наголошують, що навіть в умовах війни законодавчі зміни мають відповідати принципу верховенства права. Адвокати звертають увагу, що Конституція України передбачає побудову судоустрою за принципами територіальності та спеціалізації, які вже врегульовані Законом «Про судоустрій і статус суддів».

Крім того, у НААУ не погоджуються з аргументом про необхідність підвищення «довіри» до суддів як підставу для створення окремої моделі. На їхню думку, питання неупередженості суду повинні вирішуватися через механізми відводу, передбачені ст. 75 і 80 КПК, а не через виділення окремої групи суддів для певних категорій проваджень.

Адвокати також звернули увагу, що запропонована спеціалізація охоплює не лише військові кримінальні правопорушення, а й усі злочини розділів XIX і XX Кримінального кодексу. При цьому окремі статті, наприклад ст. 436, 436-1 і 436-3 КК, не передбачають спеціального суб'єкта злочину – військовослужбовця.

З огляду на це у НААУ дійшли висновку, що законопроект має системні суперечності з конституційними засадами та не може бути прийнятий. Відповідну позицію асоціація направила до Комітету Верховної Ради з питань правоохоронної діяльності, який є головним в опрацюванні документа (*Судово-юридична газета* (<https://sud.ua/uk/news/laws/359052-zakonoproekt-o-spetsudyakh-snova-pod-udarom-advokaty-zayavili-o-sistemnykh-protivorechiyakh>). – 2026. – 21.04).

«В Україні відбуваються процеси, які можуть свідчити про звуження народовладдя та делегування повноважень Верховної Ради України, Президента України та З'їзду Суддів України іноземним представникам та так званим дорадчим групам експертів, що суперечить Конституції України», – заявила адвокат, правозахисник, яка приймала участь в конкурсному відборі як кандидат на посаду судді Конституційний Суд України Наталія Сюр.

Вона зазначає, що участь іноземців у формуванні складу КСУ та діяльність таких груп суперечить Конституції України.

Н.Сюр наголошує, що оскарження діяльності цих структур ускладнене через їх відсутність як суб'єктів правовідносин у правовому полі.

Вона підкреслює, що Конституційний Суд України є єдиною інституцією захисту суверенітету, народовладдя та Конституції України, а його формування в неконституційний спосіб, зокрема, через дорадчі групи експертів, може вплинути на легітимність КСУ.

«На жаль, нами вже керують і державність втрачається на очах. Під виглядом реформ та допомоги в нас відбирають народовладдя й державність», – каже Наталія Сюр.

Вона наголосила, що діяльність дорадчої групи експертів (ДГЕ) може бути конституційною лише як консультативний орган без права приймати рішення щодо усунення від процедури обрання, бо обрання (призначення) суддів Конституційного Суду України мають виключні повноваження Верховна Рада України, З'їзд Суддів України та Президент України.

«З такими повноваженнями, які зараз наділила собі Дорадча група експертів, її діяльність є неконституційною, через порушення основних принципів верховенства права і правової визначеності. Фактично ДГЕ має владні повноваження органу державної виконавчої влади, а юридично ні ДГЕ, ні їх положень, ні методик не існує в правовому полі та в нормативно правовій базі України», – підкреслює Н. Сюр.

За її словами, закон про внесення змін в Закон Про Конституційний суд України, яким введено ДГЕ в процедуру конкурсного відбору Суддів КСУ, суперечить Конституції України і підлягає терміново приведення у відповідність до Конституції України (*I-Ua.TV* (<https://i-ua.tv/news/94854-pid-vyhliadom-reform-ta-dopomohy-v-nas-vidbyraut-narodovladdia-i-derzhavnist-advokatka-nataliia-siur>). – 2026. – 10.04).

Поглиблення децентралізації та чіткий розподіл повноважень визначають готовність України до членства в Європейському Союзі.

Про це заявив керівник відділу «Європейська інтеграція, врядування та верховенство права, громадянське суспільство» Представництва ЄС в Україні Асієр Сантільян Лузуріага на II Міжнародному форумі згуртованості, повідомляє кореспондент Укрінформу.

«Прогрес України, зокрема за розділом 22 «Регіональна політика та координація структурних інструментів», є ключовим для майбутнього членства в ЄС і просувається добре. Україна має і надалі поглиблювати децентралізацію через комплексний підхід на всіх рівнях урядування», – сказав Лузуріага.

Він підкреслив, що необхідне чітке розмежування повноважень, які мають ґрунтуватися на принципі субсидіарності, тобто вирішенні питань на найнижчому, найближчому до громадян рівні, та бути чітко визначеними для забезпечення ефективної координації і зрозумілого розподілу функцій.

«Це ще більше зміцнить систему врядування та підготує Україну до ефективного управління політикою згуртованості ЄС. Подальше узгодження з її принципами, такими як

партнерство, багаторівневе врядування та стратегічне програмування, має відбуватися паралельно зі зміцненням адміністративної спроможності, прозорості та запобіжників проти шахрайства. Це дозволить Україні повною мірою скористатися перевагами політики згуртованості ЄС і робити свій внесок у неї», – переконаний посадовець.

Він зазначив, що Європейський Союз повністю підтримує роботу Міністерства розвитку громад та територій України над розділом 22 переговорів про вступ. За словами Лузуриаги, це стане ключовим кроком до виконання фінальних критеріїв членства і допоможе побудувати ефективну національну

систему, узгоджену з принципами політики згуртованості та здатну забезпечити належне використання коштів ЄС.

«У цьому контексті ми вітаємо поточну реформу Державного фонду регіонального розвитку. Його позиціонування як центрального механізму фінансування відновлення на місцевому та регіональному рівнях, узгодженого з політиками та вимогами ЄС щодо політики згуртованості, є важливим кроком уперед», – зазначив посадовець (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/4117815-u-predstavnictvi-es-zaklikali-ukrainu-posiliti-decentralizaciu-ak-klucovu-umovu-clenstva.html>). – 2026. – 29.04).

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

В. Кичун, суддя Конституційного Суду України

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Віктора Кичуна стосовно Рішення Конституційного Суду України від 10 березня 2026 року № 2-р/2026 у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини другої статті 3, підпункту 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону України «Про судовий збір»

Я підтримую, хоча й з певними застереженнями, про які в моїй Окремій думці йтиметься далі, резолютивну частину Рішення Конституційного Суду України від 10 березня 2026 року № 2-р/2026 у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини другої статті 3, підпункту 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону України «Про судовий збір» (далі – Рішення) в частині визнання таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), підпункту 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону України «Про судовий збір» від 8 липня 2011 року № 3674-VI зі змінами (далі – Закон). Обґрунтованість висновку про неконститу-

ційність підпункту 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону, знову-таки із певними пересторогами, в мене не викликає сумнівів, оскільки абсолютно невиправданим з огляду на конституційні гарантії права особи на виконання остаточного судового рішення, ухваленого у її спорі супроти органу публічної влади, є покладення на таку особу обов'язку сплачувати судовий збір на будь-якій стадії судового процесу у процедурі здійснення судового контролю за виконанням судового рішення, ухваленого адміністративним судом на її користь.

Водночас вважаю за потрібне викласти свою Окрему думку щодо низки принципів аспектів, які Конституційний Суд України (далі – Суд, Велика палата Суду) не врахував

і врахування яких дало б змогу концептуально посилити мотивувальну і резолютивну частини Рішення.

I. Щодо предмета конституційного контролю у справі

1. По-перше, я маю суттєві зауваження до методологічної обґрунтованості визначення Великою палатою Суду предмета конституційного контролю у справі. Але спершу трохи історії.

2. Другий сенат Суду 13 травня 2024 року ухвалив Рішення № 6-р(П)/2024, в якому досліджував питання щодо конституційності таких приписів Закону, а саме:

1) частини другої статті 3, *яка визначає перелік заяв, за подання яких судовий збір не справляють;*

2) підпункту 9 пункту 1 частини другої статті 4, *який встановлює ставки судового збору за подання до суду апеляційної та касаційної скарги на ухвалу суду, заяви про приєднання до апеляційної чи касаційної скарги на ухвалу суду:*

– *юридичною особою або фізичною особою-підприємцем – у розмірі 1 прожиткового мінімуму для працездатних осіб;*

– *фізичною особою – у розмірі 0,2 прожиткового мінімуму для працездатних осіб.*

3. У пункті 1 резолютивної частини Рішення від 13 травня 2024 року № 6-р(П)/2024 Другий сенат Суду ухвалив: «Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), частину другу статті 3, підпункт 9 пункту 1 частини другої статті 4 Закону України «Про судовий збір» від 8 липня 2011 року № 3674-VI зі змінами в тім, що вони уможливають справляння судового збору під час подання апеляційної та касаційної скарги на ухвалу суду, постановлену за результатами розгляду скарги на рішення, дію або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до Цивільного процесуального кодексу України».

4. Як убачається зі змісту пункту 1 резолютивної частини Рішення, щодо якого

я викладаю цю Окрему думку, Велика палата Суду обрала аналогічний методологічний підхід щодо визначення предмета конституційного контролю у справі, а саме ухвалила: «Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), частину другу статті 3, підпункт 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону України «Про судовий збір» від 8 липня 2011 року № 3674-VI зі змінами в тім, що вони уможливають справляння судового збору «за подання апеляційної скарги і касаційної скарги на ухвали суду», постановлені в порядку статей 382, 383 Кодексу адміністративного судочинства України». Цей методологічний підхід Великої палати Суду з визначення предмета конституційного контролю у справі я не підтримую з таких принципових міркувань.

5. Велика палата Суду у Рішенні визнала за потрібне здійснити субстантивне (змістовне) перевіряння на конституційність двох автономних і діаметрально протилежних за своєю юридичною природою приписів Закону, а саме:

1) частини другої статті 3 Закону, *за змістом якої судовий збір не справляють за подання 19 (дев'ятнадцяти) різних категорій заяв, позовних заяв, апеляційних та касаційних скарг;*

2) підпункту 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону, *згідно з яким «за подання до адміністративного суду апеляційної і касаційної скарги на ухвалу суду; заяви про приєднання до апеляційної чи касаційної скарги на ухвалу суду ставка судового збору становить 1 розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб».*

б. Припис підпункту 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону встановлює юридичний обов'язок зі сплати судового збору за подання апеляційної та касаційної скарг на будь-яку ухвалу адміністративного суду, зокрема й на ухвалу, постановлену за наслідками розгляду заяв, поданих порядком статей 382, 383 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – Кодекс), тобто за своєю юридичною природою, очевидно, є зобов'язальним.

7. Натомість припис частини другої статті 3 Закону унеможливає справляння судового

збору за подання 19 (дев'ятнадцяти) різних категорій заяв, позовних заяв, апеляційних та касаційних скарг, тому очевидно, що за своєю юридичною природою цей припис є заборонним для конкретного його адресата – суду системи судоустрою України, оскільки він установлює для цього суб'єкта правозастосування юридично визначену (чітку та однозначну) заборону вимагати від осіб, які звертаються до суду сплати судового збору за подання тих звернень до суду, перелік яких цей припис прямо встановлює.

8. Маю тверде переконання, що з огляду на природу конституційного контролю його предметом у цій справі мав би бути тільки конкретний зобов'язальний припис – підпункт 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону, який встановлює юридичний обов'язок зі сплати судового збору за подання апеляційної та касаційної скарг на будь-яку ухвалу адміністративного суду, зокрема й на ухвалу, постановлену за наслідками розгляду заяв, поданих порядком статей 382,383 Кодексу, для конкретного його адресата – особи, яка звертається до суду за захистом свого права на виконання остаточного судового рішення, ухваленого на її користь у спорі супроти органу публічної влади.

9. Така позиція уgruntована на тому, що конструкція заборонного припису частини другої статті 3 Закону (заборонного для єдиного суб'єкта правозастосування – суду системи судоустрою України), на мою думку, однозначно унеможлиблює конституційний контроль, адже перед Судом [Конституційним Судом України – прим. моя] у такій ситуації порушено і, з огляду на позицію Великої палати Суду, сформульовану у Рішенні, вочевидь, і надалі порушуватиметься питання про здійснення акту судової правотворчості у спосіб розширення змістового обсягу заборонного для судів системи судоустрою України припису за допомогою додавання нових різновидів процесуальних документів, за подання яких судам системи судоустрою України заборонено вимагати сплату судового збору від осіб, які звертаються з відповідними

процесуальними документами. Тобто йдеться про такий – 20-й – різновид процесуальних документів, за подання яких за наслідками ухвалення Рішення Великої палати Суду вже не справлятимуть судовий збір, як «за подання апеляційної скарги і касаційної скарги на ухвали суду», постановлені у порядку статей 382,383 Кодексу. **Проте таке розширення змістового обсягу заборонного для судів системи судоустрою України припису частини другої статті 3 Закону не належить до повноважень Суду, а є ексклюзивною конституційною компетенцією законодавця згідно з пунктом 1 частини другої статті 92 Основного Закону України [за змістом зазначеного припису Конституції України виключно законами України встановлюють збори, а отже, й умови звільнення від сплати таких зборів, зокрема й судового збору (тобто тільки Верховна Рада України законами України уповноважена встановлювати ті приписи, що забороняють судам системи судоустрою України вимагати сплати судового збору від осіб, які звертаються до цих судів з відповідними процесуальними документами)].**

10. Свого часу Голова Верховного Суду Ізраїлю Moses Smoira сформулював універсальний принцип, яким має керуватися суддя, вирішуючи для себе, чи потрібно йому підтримувати попередню позицію суду, якщо є достатні підстави вважати її хибною з погляду коректності обраного судом аргументативного підходу щодо питання, яке є предметом справи:

„Поміж правильністю і стабільністю – правильність є кращим вибором» (*President Smoira in CA 376/46 Rosenbaum v. Rosenbaum, IsrSC 2 235 at 253*).

Надалі Голова Верховного Суду Ізраїлю Aharon Barak розкрив концептуальний зміст зазначеного твердження, зауваживши таке:

«Ці слова [„поміж правильністю і стабільністю – правильність є кращим вибором»] були сказані щодо повноважень Верховного Суду відступати від своїх прецедентів. < ... > Проте ці слова доречні для кожного судді, який сумнівається і критично аналізує свої рішення. У моменти, коли ми запитуємо себе, на що орієнтуватися, нашою дороговказною зіркою

[найважливішим ідеологічним орієнтиром кожного судді – прим., моя] має бути віднайдення юридичної істини, яка забезпечить здійснення справедливості в юридичних межах. Ми не повинні зациклюватися на наших попередніх поглядах. Ми повинні бути готові визнати хибність своєї думки» (*President Barak in CA 7048/97 John Does v. Ministry of Defence at 22*).

11. Отже, з прикрістю мушу констатувати, що Велика палата Суду у Рішенні сформулювала свою позицію ... щодо методології визначення предмета конституційного контролю у справі **без урахування важливого конституційного правила – юридичне регулювання умов звільнення від сплати загальнодержавних зборів, зокрема судового збору (встановлення тих приписів, що забороняють судам системи судоустрою України вимагати сплати судового збору від осіб, які звертаються до цих судів з відповідними процесуальними документами), є ексклюзивною конституційною компетенцією законодавця згідно з пунктом 1 частини другої статті 92 Основного Закону України, а отже, визначення умов звільнення від сплати загальнодержавних зборів, зокрема й судового збору, не належить до іманентних повноважень Суду.**

12. Саме тому вважаю, що єдиною слухною відповіддю Великої палати Суду на порушене Верховним Судом у конституційному поданні питання щодо конституційності частини другої статті 3 Закону мало бути процесуальне рішення про закриття конституційного провадження у справі в цій частині на підставі пункту 2 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» – неналежність до повноважень Суду питання, порушеного у конституційному поданні.

13. З огляду на це я переконаний у тому, що логічним продовженням висловленої мною у попередньому пункті позиції повинен був стати чіткий та однозначний висновок Великої палати Суду про те, що єдиним коректним, а отже, і єдиним можливим предметом конституційного контролю у справах щодо конституційності покладення на особу юридичного обов'язку зі

сплати судового збору за подання апеляційної та касаційної скарги на ухвалу адміністративного суду є саме конкретний зобов'язальний припис Закону (у справі, у якій Велика палата Суду ухвалила Рішення – підпункт 5 пункту 3 частини другої статті 4) у тім, що він покладає на особу обов'язок щодо сплати судового збору за подання апеляційної та касаційної скарги на ухвалу адміністративного суду.

II. Стосовно викладення мотивувальної й резолютивної частин Рішення без додержання принципу «методологічної цілісності», а також щодо наявності в мотивувальній та резолютивній частинах Рішення Великої палати Суду суперечливих (контрарних) висновків

14. Ще одним концептуальним моментом, на якому Великій палаті Суду, на мою думку, варто було зосередитися, є забезпечення чіткості та однозначності висновків Великої палати Суду щодо юридичної природи припису підпункту 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону, а отже, і юридичної визначеності в аспекті формулювання її юридичної позиції в цій частині. Що я маю на увазі?

15. У абзаці першому пункту 3 мотивувальної частини Рішення Велика палата Суду зазначила, що «предметом конституційного контролю в цій справі є питання відповідності Конституції України (конституційності) **частини другої статті 3, підпункту 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону в частині обов'язку сплати судового збору за подання до адміністративного суду апеляційної скарги на ухвали суду, постановлені в порядку здійснення судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах відповідно до статей 382, 383 Кодексу**». Подібний висновок містить і абзац восьмий пункту 6 мотивувальної частини Рішення Великої палати Суду, а саме: «Оспорюваними приписами Закону встановлено необґрунтоване втручання у право особи на доступ до суду. **Обов'язок сплати судового збору „за подання апеляційної скарги і касаційної скарги на ухвали суду», постановлені в порядку статей 382, 383 Кодексу, не можна вважати справедливим елементом механізму контролю за виконанням судового рішення**».

16. Як я вже стверджував, я не можу підтримати позицію Великої палати Суду щодо визнання частини другої статті 3 Закону приписом, який має зобов'язальну юридичну природу. Частина друга статті 3 Закону саме забороняє судам системи судоустрою України вимагати сплати судового збору від осіб, які звертаються до цих судів з відповідними процесуальними документами, а не встановлює обов'язок особи щодо сплати судового збору за звернення до адміністративного суду з конкретними процесуальними документами.

17. Натомість щодо встановлення, що підпункт 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону має юридичну природу зобов'язального припису, я цілковито підтримую позицію Великої палати Суду, викладену в абзаці першому пункту 3 та абзаці восьмому пункту 6 мотивувальної частини Рішення, і вважаю її методологічно виправданою з тих підстав, про які я вже зазначив у розділі I „Щодо предмета конституційного контролю» цієї Окремої думки.

18. Проте Велика палата Суду у пункті 1 резолютивної частини Рішення все ж залишила поза увагою власні міркування, викладені у мотивувальній частині Рішення (в абзаці першому пункту 3 та абзаці восьмому пункту 6), оскільки зі змісту пункту 1 резолютивної частини Рішення випливає, що обидва спірні приписи – і припис частини другої статті 3 Закону, і припис підпункту 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону – на думку Великої палати Суду, «уможливлюють справляння судового збору «за подання апеляційної скарги і касаційної скарги на ухвали суду», постановлені в порядку статей 382, 383 Кодексу адміністративного судочинства України».

19. Вважаю, що Велика палата Суду мала обґрунтовані підстави, і насамперед з огляду на власні ж юридичні позиції, викладені у мотивувальній частині Рішення, чітко встановити у пункті 1 резолютивної частини Рішення, що підпункт 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону не відповідає Конституції України (є неконституційним) саме «в частині обов'язку сплати судового збору «за подання апеляційної скарги і касаційної скарги

на ухвали суду», постановлені в порядку статей 382, 383 Кодексу адміністративного судочинства України». Непослідовна ж позиція Великої палати Суду не забезпечує чіткості й однозначності її висновків щодо юридичної природи припису підпункту 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону, а отже, не забезпечує юридичної визначеності в аспекті формулювання юридичної позиції Суду в цій частині.

III. Стосовно незосередження ідеології мотивувальної частини Рішення на специфіці публічно-правових відносин, які є вертикальними (відносинами субординації – влади-підпорядкування) і характеризуються екстремальним дисбалансом юридичних можливостей у судовому процесі

20. На мою думку, безперечно, посилили б мотивувальну частину Рішення, з одного боку, принциповий акцент Суду на позитивному обов'язку держави надати особі, яка не наділена публічною владою, додаткові процесуальні засоби юридичного захисту для врівноваження можливостей сторін справи в адміністративному судочинстві, а з другого, – такі конкретні концептуальні позиції щодо специфіки адміністративного судочинства, які я стисло викладу нижче і в доконечній потребі внесення яких до мотивувальної частини Рішення мені, на превеликий жаль, не вдалося переконати моїх колег.

21. Здійснення публічної влади в добропорядний спосіб (good governance) вимагає того, щоб особі було надано можливість у дієвий спосіб оскаржувати акти органів публічної влади, їх посадових і службових осіб, їхні дії або бездіяльність, завдяки чому забезпечується судовий контроль за діяльністю цих органів та їх посадових і службових осіб, а саме за ухваленими ними рішеннями, учиненими діями або бездіяльністю. За такої диспозиції адміністративне судочинство є стрижневим елементом демократичного врядування, а його дієвість – засадничою для будь-якого суспільства, що базується на правовладді.

22. Після набрання чинності 2016 року змінами до Конституції України щодо

правосуддя, унесеніми Законом України «Про внесення змін до Конституції України» (щодо правосуддя) від 2 червня 2016 року № 1401-VIII, адміністративна юстиція стала єдиною судовою спеціалізацією, конституйованою безпосередньо в тексті Основного Закону України, а мета діяльності адміністративних судів – захист прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин – постала як принцип конституційного рангу (рівня) в національному правопорядку (частина п'ята статті 125 Конституції України).

23. Суть ідеології адміністративного судочинства, а отже, й мета діяльності адміністративних судів полягає в тому, щоб захистити «малу людину» від «великої держави» в особі її численних суб'єктів владних повноважень, які наділені множинними повноваженнями та низкою механізмів владного примусу.

24. Саме для цього в адміністративному судочинстві передбачено низку процесуальних заходів, яю спрямовано на посилення спроможності осіб-позивачів (суб'єктів, яю не надшею публічною владою) ефективно захищати свої права в процедурі адміністративного судочинства, як-от:

1) визначено можливість особи у спорах щодо захисту соціальних прав, малозначних спорах тощо залучати як представника в суді особу, яка не є адвокатом (частина п'ята статті 1312 Конституції України);

2) встановлено незначний розмір судового збору, який є фіксованим 0,4 або 1 розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб (стаття 4 Закону), а не обчислюється від предмета / ціни позову;

3) закріплено принцип, який тільки частково узгоджується з принципом рівності сторін та передбачає покладення на одну зі сторін (відповідача – суб'єкта владних повноважень) безумовний обов'язок доводити правомірність своїх дій і який покликаний вирівняти юридичні можливості «малої людини» та «великої держави» у судовому процесі (абзац перший частини другої статті 77 Кодексу).

Реалізація таких заходів повною мірою відповідає конституційним принципам, за

якими держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (друге, третє речення частини другої статті 3 Конституції України).

25. Отже, в юридичних відносинах між особою з одного боку і державою в особі органів публічної влади з другого, особа завжди є слабшою стороною. Саме тому в Україні як державі, керованій правовладдям, діють адміністративні суди, метою діяльності яких є захист особи у спорах супроти органів публічної влади.

26. Викладення зазначених міркувань у Рішенні дало б змогу Великій палаті Суду конституювати у своїй юриспруденції важливі позиції щодо специфіки адміністративного судочинства, наголосити на його адміністративного судочинства – конституційній місії, а також дало б законодавцю важливий сигнал щодо необхідності запроваджувати нове юридичне регулювання у сфері чинення правосуддя в адміністративних справах з урахуванням такого важливого принципу конституційного рангу (рівня), як забезпечення дієвості захисту адміністративними судами прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин.

IV. Щодо проблематичності недиференціювання (нерозрізнення) юридичних наслідків (ефекту), які повинно мати Рішення, за суб'єктним складом сторін справи в адміністративному судочинстві

27. На моє переконання, загальне [для всіх сторін справ, що їх розглядають порядком адміністративного судочинства – і суб'єктів приватного права, і суб'єктів, наділених публічною владою (суб'єктів владних повноважень)] звільнення від обов'язку сплачувати судовий збір на всіх стадіях судового процесу у процедурі здійснення судового контролю за виконанням судового рішення, яке випливає з пункту 1 резолютивної частини Рішення, концептуально хибне з погляду предмета конституційного контролю в цій справі.

Універсалізація Судом його юридичної позиції – поширення її на всіх сторін справи

в адміністративному судочинстві попри специфіку цих відносин та участь у них людини як слабшої сторони з погляду її юридичних можливостей себе захищати – нівелює мету діяльності адміністративних судів, визначену частиною п'ятою статті 125 Конституції України, уможлиблюючи ситуації, коли опцією не сплачувати судовий збір за апеляційне і касаційне оскарження ухвал суду у процедурі судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві одночасно з суб'єктами приватного права зможуть користуватися і суб'єкти владних повноважень, що дасть їм широкий простір для реалізації їхніх недобропорядних намірів унеможливити (або максимально відтермінувати) виконання судового рішення адміністративного суду на шкоду особі-позивачеві.

V. Стосовно невисвітлення у Рішенні ширшого контексту процедури інстанційного оскарження ухвал адміністративних судів, постановлених порядком статей 382, 383 Кодексу

28. Спершу зазначу, що перегляд судових рішень адміністративних судів апеляційним та/або касаційним порядками охоплює різні виміри: матеріальний (перегляд судових рішень по суті заявлених вимог); процесуальний (перегляд, у межах якого апеляційний адміністративний суд / Верховний Суд перевіряють додержання судами першої / апеляційної інстанції вимог Кодексу під час розгляду заяви/ позовної заяви/ апеляційної скарги); комбінований (одночасно охоплює як матеріальний, так і процесуальний виміри перегляду).

29. Перегляд судових рішень у процедурі розгляду заяв про встановлення судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві, поданих порядком статей 382, 383 Кодексу, може реалізовуватися в будь-якому з трьох зазначених вимірів: і в матеріальному, і в процесуальному, і в комбінованому.

30. Щодо матеріального перегляду (перегляду ухвал, якими суд розглянув заявлені вимоги щодо здійснення судового контролю за виконанням судового рішення по суті) Велика

палата Суду в Рішенні слушно зазначила про те, що такий перегляд можливий тільки апеляційним порядком.

31. Водночас Суд у мотивувальній частині Рішення не деталізував, що процедура здійснення судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві, як і будь-яка судова процедура, охоплює широкі гарантії права на судовий захист, зокрема з питань, які стосуються оцінювання процесуальної прийнятності відповідних заяв чи апеляційних скарг, поданих у межах процедури здійснення судового контролю за виконанням судового рішення. Йдеться про те, що ухвали суду, постановлені в межах процедури здійснення судового контролю за виконанням судового рішення в адміністративному судочинстві, можуть стосуватися також процесуальних питань – перевіряння прийнятності відповідних заяв чи апеляційних скарг за формою та додержання інших процесуальних вимог щодо їх прийнятності (наприклад, щодо додержання особою строку для подання відповідної заяви чи апеляційної скарги). І ніщо в цьому аспекті не перешкоджає апеляційному та касаційному оскарженню (і перегляду) ухвал судів першої та апеляційної інстанцій в процедурі здійснення судового контролю за виконанням судового рішення в адміністративному судочинстві **саме з мотивів незгоди з висновками суду першої інстанції або суду апеляційної інстанції щодо процесуальної прийнятності відповідної заяви чи апеляційної скарги (додержання заявником або скаржником процесуальних вимог Кодексу під час звернення до суду з відповідною заявою чи апеляційною скаргою).**

32. Чому я вважаю своїм обов'язком зазначити про це в моїй Окремій думці? Все дуже просто. Виконуючи Рішення Великої палати Суду, законодавець, вочевидь, обиратиме найбільш слушну нормативну формулу для того, щоб забезпечити повноту виконання Рішення Великої палати Суду. І мені важливо наголосити на тому, що Велика палата Суду, хоча й прямо не зазначила у Рішенні про другий – процесуальний – вимір

процедури інстанційного оскарження ухвал суду, постановлених порядком статей 382, 383 Кодексу, проте це логічно впливає з її юридичних позицій, які містить мотивувальна частина Рішення, а саме:

– «Конституційний Суд України висноує, що механізм здійснення судового контролю за виконанням судового рішення в адміністративному судочинстві повинен ґрунтуватися на презумпції правомірності вимоги суб'єкта, який не наділений владними повноваженнями, щодо виконання органом публічної влади рішення, ухваленого на користь такого суб'єкта. Правомірність відповідної вимоги ґрунтується на факті наявності судового рішення, яке набрало законної сили та ухвалене на користь особи у її спорі супроти органу публічної влади. З цієї презумпції впливає позитивний обов'язок держави привести у відповідність юридичне регулювання процедури перегляду судових рішень, ухвалених як у процесі, так і за наслідками розгляду відповідної заяви, принаймні з такою вимогою справедливого судового розгляду, як недопустимість покладення на особу фінансового тягаря у вигляді обов'язку сплачувати судовий збір у процедурі розгляду її заяви про здійснення судового контролю за

виконанням судового рішення на будь-якій стадії судового розгляду такої заяви» (абзаць сьомий пункту 5);

– „Конституційний Суд України зазначає, що позитивний обов'язок держави запровадити дієвий механізм здійснення судового контролю за виконанням судового рішення, що забезпечує ефективну реалізацію права на судовий захист в адміністративному судочинстві, не сумісний з вимогою сплачувати судовий збір у процедурі розгляду заяви про здійснення судового контролю за виконанням судового рішення на будь-якій стадії судового розгляду відповідної заяви» (перше речення абзацу третього пункту 6).

33. Отже, одразу дві юридичні позиції Великої палати Суду дають законодавцю обґрунтовані підстави для пошуку такої нормативної формули для виконання Рішення, яка охоплюватиме всі судові рішення, що їх суди ухвалюють на будь-якій стадії судового розгляду заяви про здійснення судового контролю за виконанням судового рішення в адміністративному судочинстві (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/okrema_dumka_suddi_ksu_viktora_kychuna_stosovno_rishennya_ksu_no2-r2026.pdf). – 2026).

Ю. Барабаш, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, суддя Конституційного Суду України

Є. Ткаченко, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Захист прав національних меншин у контексті виконання Україною вимог вступу до Європейського Союзу

Захист прав національних меншин є одним із ключових індикаторів зрілості демократичного суспільства, дотримання принципів верховенства права та поваги до прав людини. Для України, яка перебуває на етапі активної євроінтеграції та прагне стати повноправним членом Європейського Союзу, питання забезпечення прав національних меншин набуває особливого значення. Це зумовлено не

лише необхідністю виконання Копенгагенських критеріїв, а й внутрішніми суспільно-політичними процесами, зокрема трансформацією системи державного управління, децентралізацією, війною Росії проти України та зростанням суспільної уваги до питань ідентичності, прав меншин, мови та культури.

Водночас українське законодавство щодо прав національних меншин перебуває у процесі

реформування та оновлення. Прийняття нової редакції Закону України “Про національні меншини (спільноти) України”¹ викликало жваве обговорення як в українському суспільстві, так і серед міжнародних партнерів, зокрема Ради Європи, ОБСЄ та Європейського Союзу. Питання узгодженості українського підходу до прав меншин із європейськими стандартами стало предметом політичного діалогу та оцінки прогресу на шляху до членства в ЄС.

Отже, дослідження проблематики захисту прав національних меншин в Україні в контексті виконання вимог вступу до Європейського Союзу є вельми актуальним для національної правової науки.

МЕТА СТАТТІ – проаналізувати сучасний стан забезпечення прав національних меншин і корінних народів України, виявити наявні виклики та прогалини у правозастосовній практиці, а також сформулювати деякі рекомендації щодо вдосконалення державної етнонаціональної політики відповідно до вимог європейських стандартів. Особливу увагу приділено польовому дослідженню, яке дає змогу розкрити бачення представників меншин щодо ефективності їх правового захисту на сучасному етапі.

1. Загальний аналіз суспільно-політичної ситуації щодо захисту прав національних меншин в Україні

Україна є багатоетнічною державою, на території якої проживають представники понад 100 національностей. Важливо зазначити, що з 2001 р. в Україні не проводилося жодного нового перепису населення (був запланований на 2023 р. перепис, але через війну було скасовано урядом), що ускладнює точне визначення кількості національних меншин і корінних народів. Тому в нашому дослідженні спиратимемося на дані Всеукраїнського перепису населення 2001 р. За цим переписом, до національних меншин в Україні належать: росіяни – понад 8 мільйонів; білоруси – 275 тисяч; молдовани – 258 тисяч;

кримські татари – 248 тисяч; болгари – 204 тисячі; угорці – 156 тисяч; румуни – 151 тисяча; поляки – 144 тисячі; євреї – 103 тисячі; вірмени – 99 тисяч; греки – 91 тисяча; татари – 73 тисячі; роми – 47 тисяч та ін. До найменших етнічних груп належать караїми (1 196 осіб) і кримчаки (406 осіб)².

Національні меншини в Україні можна класифікувати за характером розселення – ті, які компактно проживають у конкретних місцевостях, ті, проживання яких розсіяне по всій території країни. Наприклад, болгари, румуни та угорці здебільшого компактно проживають у певних регіонах, тоді як білоруси та корейці мають переважно розсіяне розселення. Однак ті ж поляки проживають як компактно в окремих регіонах, так і розсіяні по всій території України.

У низці регіонів окремі національні меншини мають значну територіальну присутність: 98,1 % кримських татар проживають в Автономній Республіці Крим; 96,8 % угорців – у Закарпатській області; 86,5 % гагаузів – в Одеській області; 84,7 % греків – у Донецькій області; 75,9 % румунів – у Чернівецькій області та 21,3 % – у Закарпатській області; 73,7 % болгар – у Одеській області.

Як змінилася ситуація національних меншин та інших етнічних груп після військового вторгнення Російської Федерації в Україну

На жаль, станом на 2025 р. під окупацією Росії або в зоні активних бойових дій перебувають території регіонів, які є місцем проживання білоруської, єврейської, грецької, болгарської, вірменської, азербайджанської, ромської та інших національних меншин, а також кримськотатарського народу, караїмів і кримчаків.

Передусім значно погіршилася ситуація тих етнічних груп, які були змушені покинути місця постійного проживання через бойові дії або опинилися під окупацією.

З 2014 р. і до сьогодні майже всі поселення греків Надазов'я перебувають під окупацією.

¹ Про національні меншини (спільноти) України: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2827-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text>> (дата звернення 07.08.2025).

² Всеукраїнський перепис населення 2001 <<https://2001.ukrcensus.gov.ua>> (дата звернення 07.08.2025).

Гуманітарна ситуація грецьких поселень у Донецькій області та Маріупольському регіоні, де до окупації проживало близько 100 тисяч греків, є катастрофічною. Майже всі їхні міста і села було зруйновано, а їхній культурний центр у місті Маріуполі було знищено під час російських обстрілів. Греки Приазов'я перебувають під загрозою зникнення – це третя за чисельністю етнічна група в Донецькій області та найбільший центр компактного проживання греків на території всього пострадянського простору.

У межах однієї етнічної спільноти досі збереглися дві унікальні мовні групи: румеї, які спілкуються румейським діалектом грецької мови, та уруми, мова яких належить до тюркської мовної групи³.

З 2014 р. майже всі поселення азовських греків зазнали катастрофічного руйнування і великих людських втрат серед мирного населення, оскільки опинилися у прифронтовій зоні. Після лютого 2022 р. ситуація ще більше погіршилася через окупацію та гуманітарну катастрофу в Маріуполі та інших грецьких поселеннях, де проживало близько 100 тисяч греків. Унаслідок авіаудару 26 лютого 2022 р. було зафіксовано загибель 10 греків у передмісті Маріуполя (села Сартана і Бугас). Відома також загибель Наталії Харакоз – письменниці, журналістки, громадської діячки, яка походила з грецької родини та все життя мешкала в Маріуполі⁴.

Багато представників єврейської та болгарської меншин були змушені емігрувати з Мелітополя (Запорізька область), який є тимчасово окупованою територією.

У ході інтерв'ю з представниками національних меншин ми ставили запитання: “У контексті повномасштабного вторгнення Росії, скільки представників національних меншин виїхало і куди?”. Більшість

³ Ombudsman of Ukraine. Research National minorities (communities) and indigenous peoples under occupation: the struggle for survival (2023) <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/doslidzhennyanatsionalni_menshinispilnotiikorinnarodivokupatsii-1.pdf> (accessed 07.08.2025).

⁴ Ombudsman of Ukraine (n 3).

респондентів відповіли, що такої статистики не ведеться, але підкреслили, що значна кількість людей була змушена виїхати за кордон або до інших регіонів України, де не ведуться активні бойові дії. Зокрема, Вадим Матюшенко (голова Харківського національного культурного товариства “Ромен”) зазначив, що, на жаль, 90 % ромів залишили Харківську область.

2. Загальна характеристика законодавства щодо національних меншин

Типи етнічних груп відповідно до законодавства України

Правова система України в різні періоди передбачала різну класифікацію етнічних груп. Уже на початку незалежності була ухвалена Декларація прав національностей України (1 листопада 1991 р.). У цьому документі на основі етнічності виокремлювались такі суб'єкти, як “нації”, “національності” та “національні групи”. Представникам цих суб'єктів гарантувався широкий спектр прав, зокрема збереження культурної ідентичності, сповідання власної релігії, створення власних культурних центрів тощо. Свобода у використанні національних мов також була надзвичайно широкою: ‘Українська держава гарантує всім народам і національним групам право вільно користуватися рідною мовою в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту, виробництво, здобування і поширення інформації <...>, на територіях, де компактно проживає певна національність, її мова може функціонувати нарівні з державною’⁵ (ст. 3 Декларації).

Слід зазначити, що цей акт не мав сили закону, був ухвалений на основі тодішньої пострадянської Конституції і формально зберігає чинність донині. Діюча на час ухвалення Декларації Конституція (Основний Закон) Української РСР 1978 р. містила аналогічну норму, згідно з якою: ‘В роботі державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій, розташованих у місцях проживання громадян інших національностей, поряд з державною

⁵ Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р. № 1771-ХІІ <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12#Text>> (дата звернення 07.08.2025).

мовою можуть використовуватися й інші національні мови⁶.

Згодом, 25 червня 1992 р., був ухвалений профільний Закон “Про національні меншини в Україні”⁷.

Згідно з ним національними меншинами вважались групи громадян України, які не є українцями за національністю, але виявляють почуття національної самосвідомості та спільності між собою (ст. 3).

Одразу варто відзначити, що така виключна ознака належності до національних меншин, як наявність громадянства України, неодноразово критикувалась експертами Венеційської Комісії, коли ті аналізували проекти актів щодо забезпечення прав етнічних меншин⁸.

У Конституції⁹ 1996 р. акцент зроблено на “національному” питанні. Система суб’єктів нового конституційного ладу має такий вигляд:

а) українська нація – суб’єкт, який створив державу Україна в процесі реалізації права на самовизначення (преамбула). Встановлюється обов’язок держави сприяти консолідації та розвитку української нації (ст. 11). Українська мова – єдина державна (ст. 10);

б) корінні народи – держава зобов’язана сприяти розвитку їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності (ст. 11);

в) національні меншини – гарантується вільний розвиток, використання і захист

російської та інших мов національних меншин України (ст. 10); право навчатися рідною мовою або вивчати її в державних і комунальних закладах або через національно-культурні товариства (ст. 53).

Закон України “Про національні меншини в Україні” після ухвалення Конституції майже не змінювався і залишався чинним до його скасування у 2023 р.

“Мовне” питання традиційно було заручником політичної боротьби (наприклад, статус другої державної мови – російської – був однією з головних передвиборчих обіцянок провідних кандидатів у 1999, 2004 та 2010 рр.).

Після виборів 2010 р. було ухвалено суперечливий Закон “Про засади державної мовної політики”¹⁰ (від 3 липня 2012 р. № 5029-VI), який був предметом аналізу Венеційської Комісії. Частина положень цього відверто “антиукраїнського” закону отримала позитивні відгуки європейських експертів¹¹.

При цьому використовувалися доволі спірні правові позиції Конституційного Суду України, наприклад, Рішення № 10-рп/99 від 14 грудня 1999 р.: ‘<...>під час здійснення своїх повноважень органи виконавчої влади, АРК та органи місцевого самоврядування можуть поряд із державною мовою використовувати російську та інші мови національних меншин <...>’¹².

Спірність цього положення полягає в тому, що воно прямо суперечить статусу української

⁶ Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки, прийнята позачерговою сьомою сесією Верховної Ради Української РСР дев’ятого скликання 20 квітня 1978 р. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09/ed19960628#Text>> (дата звернення 07.08.2025).

⁷ Про національні меншини в Україні: Закон України від 25 червня 1992 р. № 2494-XII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text>> (дата звернення 07.08.2025).

⁸ CDL-AD(2004)013-e, Opinion on Two Draft Laws amending the Law on National Minorities in Ukraine adopted by the Venice Commission at its 58th Plenary Session (Venice, 12–13 March 2004) <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2004\)013-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2004)013-e)> (accessed 07.08.2025).

⁹ Конституція України від 28 червня 1996 р. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> (дата звернення 07.08.2025).

¹⁰ Про засади державної мовної політики: Закон України від 3 липня 2012 р. № 5029-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text>> (дата звернення 07.08.2025).

¹¹ Opinion on the draft law on principles of the state language policy of Ukraine. Adopted by the Venice Commission at its 89th Plenary Session (Venice, 16-17 December 2011) <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)047-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)047-e)> (accessed 07.08.2025). Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. № 10-рп/99 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#Text>> (дата звернення 07.08.2025).

¹² Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. № 10-рп/99 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#Text>> (дата звернення 07.08.2025).

як єдиної державної мови та не має належного обґрунтування.

Після Революції Гідності Конституційний Суд визнав згаданий закон неконституційним – щоправда, з процедурних причин.

Проблеми із “мовним” законодавством залишались і в освітній сфері. До 2017 р. воно регулювалося ще законодавством УРСР. У 2017 р. ухвалення нового Закону “Про освіту”¹³ викликало обурення в сусідній Угорщині, адже було закріплено, що мовою освітнього процесу є виключно державна мова.

Особи, які належать до національних меншин, можуть навчатися у комунальних закладах дошкільної та початкової освіти рідною мовою – поряд з державною. Конституційний Суд підтримав цей підхід (Рішення від 16 липня 2019 р. № 10/2019)¹⁴, зазначивши, що закон не перешкоджає вивченню мов національних меншин, а лише створює умови для оволодіння державною мовою.

У 2014 р. також було ухвалено нову редакцію Закону “Про вищу освіту”¹⁵, де також закріплено використання лише державної мови. Виняток – групи іноземців, для яких дозволяється викладання іноземною мовою.

Наступним кроком стало ухвалення Закону “Про забезпечення функціонування української мови як державної”¹⁶. Конституційний Суд визнав цей закон конституційним. У рішенні посилялись, зокрема, на практику ЄСПЛ (справа *Mentzen v. Latvia*, 2004): ‘<...> офіційна мова – одна з основоположних конституційних цінностей – так само, як територія держави, її устрій і державний

прапор <...>’¹⁷. У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу юридична позиція самого Суду щодо тлумачення третьої частини ст. 10 Конституції, а саме факту виокремлення російської мови серед мов національних меншин. Суд вважає, що ‘це не означає надання їй [російській мові] привілейованого правового статусу Конституцією України, оскільки це суперечило б принципівій забороні дискримінації в такій сфері правового регулювання, як національний режим розвитку, використання і захисту мов національних меншин’¹⁸.

Загалом, питання пріоритетного захисту російської мови порівняно з іншими мовами національних меншин періодично підкреслюється на рівні Венеційської Комісії. З якоїсь причини європейські експерти сприймають таке тлумачення як аксіому. Натомість такий підхід є доволі неоднозначним.

Застосовуючи історичний підхід до аналізу згаданої норми ч. 3 ст. 10, можна дійти висновку, що таке закріплення російської мови було поступкою антидержавним комуністичним силам, а не спробою захистити мову найбільшої національної меншини, оскільки російська мова була невід’ємним атрибутом окупаційного режиму радянської влади.

Другим важливим аспектом стало питання юридичної техніки, оскільки ще на етапі ухвалення Конституції пропонувалося закріпити згадану норму в такій редакції: ‘Україна гарантує вільний розвиток, використання і захист усіх мов в Україні – тих, що також є поширеними в державах-сусідах, – російської мови, мов білорусів, поляків, словаків, угорців, румунів, молдован, кримських татар, а також усіх інших мов національних меншин України’¹⁹.

¹³ Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>> (дата звернення 07.08.2025).

¹⁴ Рішення Конституційного Суду України від 16 липня 2019 р. № 10-п/2019 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-19#Text>> (дата звернення 07.08.2025).

¹⁵ Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>> (дата звернення 07.08.2025).

¹⁶ Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>> (дата звернення 07.08.2025).

¹⁷ Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 р. № 1-п/2021 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#n103>> (дата звернення 07.08.2025).

¹⁸ Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 р. № 1-п/2021 (н 17).

¹⁹ Бюлетень № 107_1. Опубліковано 27.06.1996 <<https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/3887.html>> (дата звернення 07.08.2025); Бюлетень № 107_2. Опубліковано 27.06.1996 <<https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/3888.html>> (дата звернення 07.08.2025).

Проте народні депутати вирішили, що така редакція є надто широкою для тексту Конституції, і можна не згадати якусь мову, тож вирішили скоротити запропонований варіант, виокремивши лише російську мову – виключно, як уже зазначалося, на вимогу комуністичної фракції, яка не була суто виразником інтересів російської національної меншини, а суто антидержавною силою, яка, що доведено багатьма фактами, на тому історичному етапі всіляко прагнула відновлення СРСР.

Повертаючись до питання виокремлення російськомовної спільноти, варто проаналізувати згадані позиції експертів Венеційської Комісії. <...> Венеційська Комісія визнала, що історичні утиски української мови можуть призвести до ухвалення позитивних заходів, спрямованих на підтримку української мови, однак це не виправдовує позбавлення інших мов меншин – зокрема російської, але також і багатьох інших мов – та їхніх носіїв, які проживають в Україні, захисту, який надається іншим мовам та їх носіям, з точки зору прав людини загалом та заборони дискримінації зокрема²⁰.

Як бачимо, Венеційська Комісія наполегливо продовжує називати російську мову мовою найбільшої меншини²¹.

Так само комісія не приймає жодних аргументів на користь іншого, раніше продемонстрованого тлумачення норми ч. 3 ст. 10 Конституції України, у якій згадується російська мова.

У своєму Висновку 2020 р. щодо останніх змін до законодавства Латвії про освіту мовами меншин Венеційська Комісія прийняла диференційоване ставлення до мов

ЄС і неєвропейських мов²². Це пояснювалося двома основними відмінностями від України: на відміну від України, Латвія була членом Європейського Союзу і, на відміну від Конституції України, де міститься чітке посилання на “вільний розвиток, використання і захист російської” (ст. 10), конституційний лад Латвії не надавав конкретного визнання жодній мові меншини. Крім того, привілейований статус мов Європейського Союзу розглядався як статус іноземних мов, а не мов меншин. Навіть якщо Україна тим часом отримала статус кандидата в ЄС, ці аргументи залишаються чинними. Водночас, з огляду на брутальну агресію Російської Федерації проти України, було б виправдано передбачити перехідний період під час воєнного стану, в межах якого цей привілейований статус не надавався б російській мові²³.

Щоправда, надалі ця позиція щодо всебічного захисту російської мови була дещо “пом’якшена” Комісією, однак у принципі ставлення до цієї мови залишилося незмінним.

Венеційська Комісія підкреслює, що обмеження є наслідком російської агресії, втім, необхідно забезпечити гарантії з метою уникнення дискримінації, стереотипів і етнічного чи мовного переслідування. Такі обмеження можуть бути законними, незважаючи на положення статті 10 Конституції. Проте заборона використання (досі) найбільш поширеної мови меншин у країні на період, що триває кілька років після завершення агресії, навряд чи відповідатиме умовам законних обмежень. Обрані обмежувані права, а також тривалість періоду (п’ять років)

²⁰ Venice Commission, CDL-AD(2019)032, Ukraine – Opinion on the Law supporting the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDLAD\(2019\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDLAD(2019)032-e)> (accessed 07.08.2025).

²¹ Водночас мусимо визнати, що в процесі вже давно назрілої конституційної реформи формування ч. 3 ст. 10 Конституції варто відкоригувати, прибравши згадку про російську мову. Це усуне підґрунтя для необґрунтованих вимог з боку зарубіжних експертів щодо необхідності посиленого захисту згаданої мови.

²² Venice Commission, CDL-AD(2020)012, Latvia – Opinion on the recent amendments to the Legislation on Education in Minority Languages, paras 112–114 <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2020\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2020)012-e)> (accessed 07.08.2025).

²³ CDL-AD(2023)021-e, Ukraine – Opinion on the Law on national minorities (communities), adopted by the Venice Commission at its 135th Plenary Session (Venice, 9–10 June 2023) <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2023\)021-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2023)021-e)> (accessed 07.08.2025).

також здаються дещо довільними. Венеційська Комісія рекомендує не запроваджувати такий розширений період у Закон. Коротший період у будь-якому разі міг би бути продовжений, якщо це буде необхідно²⁴.

Ще одним специфічним питанням є захист прав угорської національної громади. Цей випадок пов'язаний із відкрито сепаратистськими намірами окремих національних груп, які підтримувалися ззовні іноземними державами. Угорська національна громада найконцентрованіше проживає на території Берегівського району Закарпатської області. Саме там періодично розгортаються події, які слід розглядати як пряме зазіхання на територіальну цілісність України.

Так, рішення № 104 від 17.06.2011 четвертої сесії Берегівської районної ради Закарпатської області VI скликання внесло зміни до Регламенту Берегівської районної ради, якими передбачалося виконання Гімну Угорщини разом із Державним Гімном України під час офіційних заходів районної ради, а також вивішування на будівлі ради офіційного символу іноземної держави – Державного Прапора Угорщини. Крім того, інше рішення Берегівської районної ради та районної ради сусіднього Виноградівського району передбачало, що угорська мова використовується як офіційна мова на території цих районів у діяльності органів влади, підприємств і організацій. Ця ж мова підлягала вивченню в освітніх установах²⁵.

²⁴ CDL-AD(2023)028-e, Ukraine – Follow-up opinion to the opinion on the law on national minorities (communities) (draft law #9610), adopted by the Venice Commission at its 136th Plenary Session (Venice, 6-7 October 2023) <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD\(2023\)028-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD(2023)028-e)> (accessed 07.08.2025).

²⁵ В Мартин, 'Подарунок для ультраправих. Рішення Берегівської районної ради про виконання на сесіях національного гімну Угорщини вкотре загострило "угорське питання" на Закарпатті' (24 червня, 2011, Дзеркало тижня) <https://zn.ua/ukr/internal/podarunok_dlya_ultrapraviv_rishennya_beregivskoyi_rayonnoyi_radi_pro_vikonannya_na_sesiyah_natsional.html> (дата звернення 07.08.2025).

Це рішення прийнято й виконувалося протягом наступних 9 років, поки не було скасовано самими радами під тиском контролюючих органів.

У 2025 р. Комітет ООН з ліквідації расової дискримінації (CERD) у своїх

Заключних зауваженнях відзначив певні позитивні кроки України, зокрема ухвалення Закону про національні меншини (2022) та створення Державної служби з питань етнополітики. Водночас він висловлює занепокоєння щодо наявності дискримінаційних положень закону та законопроекту № 13169 щодо меншин²⁶, мови яких (наприклад, вірменська, ромська, російська) не є офіційними мовами ЄС, особливо у сфері освіти, участі у виборах і культурних прав; законодавчих суперечностей, які призводять до нерівного доступу до освіти рідною мовою між визнаними / невизнаними корінними народами та етнічними меншинами; тимчасового припинення низки прав (наприклад, мирних зібрань) для меншин, які "ідентифікують свою належність за етнічним походженням" з "державою-агресором", на час дії воєнного стану й 6 місяців після його скасування; відсутності інформації про рівень представництва меншин, включно з ромами та корінними народами, в органах влади, правоохоронних структурах і судах, особливо на керівних посадах.

Також Комітет критикує брак гарантій використання мов меншин, зокрема в освіті. Також він наголошує на фактах дискримінації ромської громади, а також проблемах забезпечення їх житлом, надання освіти та документами. Що стосується корінних народів, то Комітет вітає прийняття закону про корінні народи, водночас розкритикував обмежене визнання в ньому лише кримських

²⁶ Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про національні меншини (спільноти) України" та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення захисту прав національних меншин (спільнот) із використання офіційних мов Європейського Союзу для сприяння європейській інтеграції України № 13169 від 11.04.2025 <<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56190>> (дата звернення 07.08.2025).

татар, караїмів і кримчаків, а також висловив занепокоєння щодо обмеження самовизначення, затримці у визнанні Меджлісу²⁷.

3. Судовий захист прав національних меншин

В Україні не існує спеціалізації судів на розгляд справ про порушення прав національних меншин. Як правило, вони розглядаються в межах двох юрисдикцій – цивільної та адміністративної.

Щодо цивільної юрисдикції, то абсолютна більшість справ стосується встановлення факту належності до певної національності. Наприклад, у справі № 359/7813/21, яку розглядав Бориспільський міськрайонний суд, позивач просить установити факт того, що він є “німцем” за національністю. Він зазначив, що встановлення цього факту надасть йому можливість відновити свою національність і підтвердити німецьке походження, а також оформити документи для реалізації особистих прав і можливості користуватися певними пільгами та гарантіями (рішення від 23 вересня 2021 р.)²⁸.

Загалом, наше спілкування із суддями адміністративних судів, зокрема Касаційного адміністративного суду, дає підстави стверджувати, що справи безпосередньо про захист прав національних меншин і корінних народів поодинокі та не стосуються системних або грубих порушень прав етнічних груп. Показово також, що в класифікації судової статистики не передбачена спеціальна категорія таких справ.

4. Польове дослідження проблем захисту прав національних меншин і корінних народів в Україні

Метою польового дослідження було встановлення стану забезпечення прав і

свобод представників національних меншин і корінних народів на теперішній час, а також проаналізувати ефективність правових механізмів їхнього захисту в умовах воєнного стану в Україні. Особливу увагу також приділено проблемам і досягненням реформ у сфері етнополітики в контексті європейської інтеграції України, які розглядаються як рамкові інструменти для прийняття рішень на державному та регіональному рівнях.

Методологія дослідження

Наше дослідження базується на даних, отриманих під час глибинних інтерв'ю з представниками громадських організацій національних меншин і корінних народів України²⁹. Що стосується розділу дослідження “Забезпечення прав національних меншин і корінних народів України у сфері освіти”, він базується на відповідях Міністерства освіти України на наш запит.

Які відповіді ми отримали?

По-перше, щодо кількості представників національної меншини. Більшість респондентів відповідали, спираючись на показники Всеукраїнського перепису населення. Представник ромської національної меншини зазначив, що кількість ромів в Україні до війни перевищувала офіційні дані перепису у понад десять разів, тобто в Україні проживало майже 500 тисяч ромів. Це пояснюється тим, що значна частина ромів не має документів, а також особливостями способу життя і традицій. Тобто наразі існує потреба у проведенні всеукраїнського перепису населення щодо структури та чисельності населення України, що допоможе у формуванні національно-етнічної політики щодо організації та фінансування державного механізму захисту прав національних меншин.

²⁷ Committee on the Elimination of Racial Discrimination, CERD. Concluding observations on the combined twenty-fourth to twenty-sixth periodic reports of Ukraine. (2025) <https://digitallibrary.un.org/record/4084694/files/CERD_C_UKR_CO_24-26-EN.pdf> (accessed 07.08.2025).

²⁸ Рішення Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 23 вересня 2021 р. у справі № 359/7813/21 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/100353065>> (дата звернення 07.08.2025).

²⁹ В опитуванні взяли участь представники таких організацій та установ, як: Болгарське товариство “Свята Софія” у м. Ізмаїлі; Регіональна громада румунської культури ім. Міхая Емінеску у м. Чернівцях; Меджліс кримськотатарського народу; Одеський обласний центр гагаузької культури; Всеукраїнська національно-культурна молдовська асоціація; Харківська національно-культурна громада “Ромен”.

По-друге, щодо кількості представників національної меншини, які були змушені покинути місця свого проживання. Більшість респондентів відповіли, що значна частина меншин покинула Україну, але така статистика не ведеться.

Щодо підтримки зв'язків із державою свого етнічного походження. Більшість респондентів зазначили, що такі зв'язки підтримуються і проявляються в наданні словників, енциклопедій та іншої літератури рідною мовою, у проведенні спільних конференцій, “круглих столів” та інших заходів, реалізації спільних освітніх програм, зустрічах з представниками влади держав етнічного походження (румунська та болгарська національні меншини).

На запитання “Чи вважаєте ви підтримку України у розвитку мови й культури меншини достатньою?” більшість відповіла, що така підтримка існує, але вона недостатня (болгарська, гагаузька та румунська національні меншини). Кримські татари відповіли, що Україна завжди допомагала представникам корінного народу, особливо тим, хто переїхав з окупованого Криму.

Чи стикалися вони з проявами дискримінації за національною ознакою у суспільстві та у відносинах із владою? Більшість представників національних меншин зазначили, що не стикалися з проблемами дискримінації в Україні.

Водночас представник ромської національної меншини наголосив, що, на жаль, в Україні трапляються випадки дискримінаційної практики щодо ромів, що ускладнює їхню участь у суспільному житті територіальних громад і поглиблює ізоляваність випадків порушення прав етнічних ромів.

Щодо дотримання прав меншин у сфері освіти. Більшість респондентів відповіли, що освітні послуги рідною мовою надаються в державних і комунальних закладах, також є приватні школи, де діти навчаються рідною мовою. Водночас існують проблеми: відсутність мовних кафедр у вишах (наприклад, для підготовки викладачів гагаузької мови), недостатня підтримка педагогічних кадрів, недостатнє фінансування друку підручників

рідною мовою (болгарська, румунська, гагаузька, ромська, молдовська меншини).

Також представники меншин зазначили, що “Освітній закон” 2015 р. збузив можливості отримання середньої освіти рідною мовою.

Щодо культурних заходів, які проводилися за підтримки державного чи місцевого бюджетів: до війни фінансування з бюджетів різних рівнів здійснювалося, але в недостатніх обсягах. Відповіді свідчать, що утворення об'єднаних територіальних громад і фінансова децентралізація можуть покращити ці процеси (болгарська, гагаузька, румунська, молдовська меншини).

На запитання “Як національна меншина представлена у місцевих, регіональних та центральних органах влади? Чи потрібно закріпити квоти на законодавчому рівні?” більшість відповіла, що держава не перешкоджає доступу до державної служби чи посад у місцевому самоврядуванні, доступ забезпечується на загальних засадах. Тому більшість виступила проти запровадження квот.

Щодо сподівань на новий закон “Про національні меншини (спільноти)” – більшість представників національних меншин висловили надію, що він сприятиме захисту й реалізації їхніх прав, або обережний оптимізм щодо його впровадження. Представник молдовської меншини зазначив, що навіть деякі їхні пропозиції були враховані при доопрацюванні Закону.

Цікавим також було інтерв'ю з керівником організації молдовської меншини, який зазначив, що після визнання румунської мови державною в Молдові стало складно ідентифікувати себе саме як молдовську національну меншину, оскільки їх направляють у румунські школи чи класи.

Також було цікаво дізнатися, що гагаузи в місцях компактного проживання (с. Виноградівка, Бессарабія, Одеська область) також ідентифікують себе як корінний народ.

Також у межах нашого дослідження ми зверталися з запитом до Державної служби України з етнополітики та свободи совісті щодо надання інформації про стан виконання (а саме,

які заходи були проведені) Концепції Державної цільової національно-культурної програми “Єдність у розмаїтті” на період до 2034 р. та Державної цільової національно-культурної програми “Єдність у розмаїтті” на період до 2034 р. На це нас повідомили, що станом на 1 листопада 2024 р., зокрема, за підтримки Офісу Ради Європи в Україні проведено “Форум національних меншин (спільнот) України: гармонія відносин, захист прав, європейська перспектива”, Форуми грецької, польської, румунської та угорської національних меншин (спільнот). Здійснюється доопрацювання законопроекту про внесення змін до Закону України “Про оренду державного та комунального майна”³⁰ щодо оренди державного та комунального майна громадянськими об’єднаннями національних меншин (спільнот) і представницькими органами корінних народів України. Також розроблено Порядок утворення та функціонування Центру національних меншин (спільнот) України³¹, затверджений Наказом Державної служби України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС) від 02.02.2024 № Н-18/12.

Крім того, при ДЕСС утворено Раду громадських об’єднань національних меншин (спільнот). Після відбору кандидатур до складу Ради було затверджено її персональний склад наказом “Про затвердження Персонального складу Ради громадських об’єднань національних меншин (спільнот) України”³² від

³⁰ Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 3 жовтня 2019 р. № 157-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-20#Text>> (дата звернення 07.08.2025).

³¹ Порядок утворення та функціонування Центру національних меншин (спільнот) України, затверджений Наказом Державної служби України з етнополітики та свободи совісті 02 лютого 2024 р. № Н-18/12 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0184-24#Text>> (дата звернення 07.08.2025).

³² Про затвердження Персонального складу Ради громадських об’єднань національних меншин (спільнот) України: Наказ Державної служби України з етнополітики та свободи совісті від 21.05.2024 № Н-53/12 https://dcss.gov.ua/wp-content/uploads/2024/09/2024.05.21_Nakaz_Personalnyy_sklad.pdf (дата звернення 07.08.2025).

21.05.2024 № Н-53/12. Проведено три засідання Ради, на яких відбувались консультації з питань щодо визначених законом прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України.

5. Дотримання прав національних меншин і корінних народів в Україні у сфері освіти

У цій частині ми подаємо дані з відповіді Міністерства освіти і науки України на наш запит, у якому ми поставили запитання щодо проблем реалізації прав національних меншин і корінних народів у сфері освіти.

Щодо кількості державних і комунальних закладів середньої освіти, в яких здійснюється навчання мовою національної меншини (станом на 2023–2024 навчальний рік): польською мовою – 3 заклади, у яких створено 36 класів, де навчається 699 учнів; румунською мовою – 57 закладів, 763 класи, 12 383 учні; угорською мовою – 59 закладів, 584 класи, 12 383 учні; болгарською мовою (двомовне навчання з українською) – 1 школа, де болгарську вивчає 35 учнів; молдовською мовою – 13 закладів, 1335 учнів; румунською мовою – 20 закладів, 3104 учні; польською – 3 заклади, 275 учнів; словацькою – 1 школа, 118 учнів; угорською – 28 шкіл, 4412 учнів; гагаузька мова вивчається як навчальна дисципліна у 6 закладах, у 67 класах; іврит – у 9 закладах, у 207 класах; новогрецька – у 4 школах, у 42 класах.

Інші питання

МОН повідомило, що після внесення змін до законодавства про національні меншини 8 грудня 2023 р., за запитами представників громадських об’єднань національних меншин (спільнот), було збільшено максимальну кількість годин у державному стандарті базової середньої освіти в літературній освітній галузі.

У 2024/2025 навчальному році пріоритетними напрямами в навчальному

процесі закладів освіти, в яких є класи (групи) з навчанням мовами корінних народів і національних меншин (спільнот), визначено: зміцнення основ державної мови, визнання її важливим чинником формування національної та громадянської ідентичності, сприяння розвитку рідної мови, збереження культурного різноманіття здобувачів освіти.

У Закарпатській, Чернівецькій, Одеській та інших областях сформовано мережу закладів загальної середньої освіти з класами (групами) для навчання / вивчення мов корінних народів, національних меншин (спільнот). Можливі такі формати: 1) навчальний процес відбувається мовою національної меншини, окрім предметів і курсів, що стосуються української мови, української літератури, історії України тощо; 2) заклади з українською мовою навчання та мовою національної меншини; 3) вивчення мови національної меншини як другої іноземної; 4) опанування мови національної меншини факультативно або в групах.

Класи з викладанням мовою корінного народу чи національної меншини України разом із державною мовою відкриваються за наявності достатньої кількості заяв батьків або повнолітніх осіб, які належать до відповідної меншини. Наповнюваність класів не може бути меншою за 5 учнів і більшою: 24 учні – у початковій освіті; 30 учнів – у базовій та профільній середній освіті (ч. 2 ст. 12 Закону).

МОН провело у 2023 р. моніторингове дослідження щодо задоволення освітніх потреб національних меншин (спільнот) у закладах освіти³³. Метою було виявлення та відстеження тенденцій у забезпеченні рівних прав на освіту для осіб з числа національних меншин і корінних народів. Серед осіб, відповідальних за організацію навчання національних меншин у закладах загальної середньої освіти, майже всі зазначили, що до них не зверталися батьки з приводу булінгу, образ за національною ознакою. 82,1 % таких посадовців також зазначили, що вчителі не зверталися по допомогу щодо організації викладання мов національних меншин.

ВИСНОВКИ. Аналіз сучасного стану реалізації прав національних меншин в Україні в контексті виконання євроінтеграційних

зобов'язань, зокрема вимог Європейської Комісії щодо набуття членства в Європейському Союзі, підтверджує, що Українська держава робить значні кроки щодо реформування законодавства про захист прав національних меншин і корінних народів відповідно до міжнародних стандартів. Польове дослідження та відповіді на запити Державної служби України з етнополітики та свободи совісті теж вказують на те, що відбуваються суттєві зрушення у сфері гарантування їхніх прав.

Водночас опитування представників громадських організацій національних меншин показує, що на практиці співпраця або допомога з боку державних чи регіональних органів влади іноді є недостатньою. Це особливо стосується сфери освіти. Це вказує на потребу у вдосконаленні чинної політики через запровадження додаткових законодавчих, організаційних та фінансових механізмів. Крім того, важливим є визначення чітких правил щодо регіональної специфіки у сфері забезпечення прав меншин, що дасть змогу враховувати особливості етнокультурного складу окремих територій і сприятиме більш ефективному забезпеченню їхніх прав у практичному вимірі.

Водночас, аналізуючи етнічну ситуацію в Україні, маємо чітко розрізняти національні меншини, які мають власну державність, і корінні народи, що історично сформувалися на українських землях і не мають власних державних утворень за межами України. Це важливо для розуміння рівня захисту прав та інтересів відповідних груп. На нашу думку, саме права корінних народів мають захищатися максимально, оскільки це єдиний спосіб зберегти їхню національну ідентичність.

“Питання російської мови” має розглядатися окремо, з урахуванням того, що йдеться не про захист етнічної російської меншини, а про певну реакцію на зусилля національної влади України забезпечити статус української мови як державної в ситуації, коли російська мова протягом понад 60 років нав'язувалась як обов'язковий засіб спілкування для українського населення (*Право України* (https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2025_10-s4547.pdf). – 2025. – №10).

³³ Моніторингове дослідження щодо задоволення освітніх потреб національних меншин у закладах освіти: Інформаційно-аналітичні матеріали (Міністерство освіти і науки України, ДНУ “Інститут освітньої аналітики”) <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/nacz.menshyny_2023.pdf> (дата звернення 07.08.2025)

Ю. Ганущак, директор Інституту розвитку територій, Автор та співавтор ряду законопроектів з питань реформування місцевого самоврядування, бюджету та державних закупівель

Між формальністю й реформою: як держава ділить повноваження з місцевим самоврядуванням

Україна взяла на себе зобов'язання у сфері децентралізації в межах Плану для України (Ukraine Facility), які передбачають три ключові кроки: запровадження адміністративного нагляду, оцінку можливості надання громадам статусу юридичної особи та розмежування повноважень між рівнями влади.

Перший індикатор формально виконано – ухвалено нову редакцію закону про місцеві державні адміністрації. Водночас модель нагляду відтерміновано до завершення воєнного стану й суттєво обмежено: предмет контролю звужено настільки, що його ефективність викликає сумніви. Фактично нагляд задекларовано, але не запроваджено як дієвий механізм.

У Брюсселі це розуміють, однак індикатор зараховано радше формально. Другий індикатор обмежився аналітичним звітом і не дав практичних результатів. Натомість ключовим є третій – розмежування повноважень, яке має визначити базову архітектуру управління: хто й за що відповідає та які ресурси за цим стоять.

7 квітня 2026 року Верховна Рада ухвалила в першому читанні законопроект №14412, покликаний вирішити це питання. Однак уже зараз є сумніви, чи усуває він проблему, чи лише закріплює її.

Чи з'являться реальні механізми розподілу повноважень й чи не перетворяться реформи на імітацію – питання поки відкрите.

Реформа без правил: як виникла проблема

Отримавши доручення розробити акт на виконання євроінтеграційних зобов'язань, профільне міністерство (нині – Мінрозвитку) взялося за роботу. Воно створило робочу групу за участю асоціацій органів місцевого самоврядування та міжнародних проєктів. Водночас ключова асоціація – АМУ – зайняла

дистанційовану позицію, що відображає тривалий конфлікт із міністерством щодо підходів до реформи.

Фіскальна реформа 2014 року передала громадам значні ресурси, але без чіткого узгодження з повноваженнями. Це порушило базовий принцип публічних фінансів – «гроші ходять за повноваженнями» – й заклало основу нинішніх дисбалансів.

ПДФО залишився прив'язаним до місця реєстрації підприємств, що створило диспропорції між громадами. Крім того, в процесі відмови від старої моделі вирівнювання було закладено додаткові перекоси в розподілі ресурсів. Політичне рішення щодо розподілу ПДФО було ухвалено без повного урахування реальних видатків, що призвело до диспропорцій між громадами.

Для мешканців це означає нерівний доступ до базових послуг – від освіти й медицини до соціальної підтримки. Обсяг цих послуг дедалі більше залежить не від потреб, а від того, де саме людина живе.

Тобто рішення про розподіл ресурсів не відповідало реальним витратам на ці повноваження. Податок на прибуток експерти пропонували не закріплювати за місцевими бюджетами як нестабільний і важко прогнозований. Попри застереження експертів, ці підходи не були враховані.

Свобода без відповідальності: як дисбаланс став системою

Зміни до Бюджетного кодексу спростили використання коштів, але водночас розмили відповідальність за виконання повноважень. Після реформи громади отримали більше ресурсів і майже необмежену свободу їх використання. Це стосувалося й фінансування апарату органів місцевого самоврядування – попри очевидні конфлікти інтересів. Право

дофінансовувати правоохоронні органи фактично перетворилося на обов'язок.

Паралельно міністерства почали перекладати на місцеві бюджети частину державних програм – передусім у сфері пільг, які держава визначає централізовано, але фінансове навантаження зрештою лягає на громади. Як наслідок, люди опиняються в ситуації, коли держава визначає обсяг гарантій, але їх фактичне виконання залежить від фінансової спроможності конкретної громади.

Міністерства водночас почали нарікати на нерівномірність надання соціальних послуг, не маючи інструментів впливу. Ба більше, після скасування нормативів бюджетної забезпеченості зникли навіть орієнтири, скільки ці послуги мають коштувати.

У частині чисельності апаратів органів місцевого самоврядування також виникла потреба хоча б у приблизних орієнтирах, на які могли б спиратися керівники виконавчих органів. Кульмінацією стала проблема компенсації тарифів 2021 року.

Міністерство фінансів вирішило проблему через збільшення частки ПДФО на 4%, що перетворило технічне питання на політичний конфлікт. Проблема вийшла на міжнародний рівень і стала предметом зобов'язань України у Страсбурзькому форматі.

Спроба навести порядок: як це мало працювати

Розмежування повноважень охоплює кілька рівнів – між державою та місцевим самоврядуванням, між різними рівнями ОМС, а також між власними й делегованими функціями.

Слід віддати належне Мінрозвитку, яке врахувало попередній досвід і запропонувало розділити цю роботу на два етапи. Спочатку – визначити законом концептуальні засади розмежування та розподілу повноважень. І лише після цього – перейти до їх практичного закріплення в галузевому законодавстві. Водночас важливо уникнути дублювання норм у різних законах. У цьому підході Мінрозвитку формує принципи розмежування, тоді як Міністерство фінансів відповідає за

їх відображення в бюджетах і забезпечення ресурсами.

Крім того, необхідно внести зміни майже до півтори сотні галузевих законів – відповідно до концептуальних засад розмежування повноважень і видаткових програм, закріплених у Бюджетному кодексі.

Саме тому критерії такого розмежування мають бути максимально чіткими й однозначними. Інакше профільні міністерства зберігатимуть можливість самостійно – а фактично політично – визначати, кому належать ті чи інші повноваження і чи є вони власними, чи делегованими. Це можливо лише за умови, що критерії розмежування буде визначено раніше за галузеві законопроекти.

Як закон втратив зміст: трансформація №14412

У процесі погодження законопроект суттєво змінився, втративши частину ключових концептуальних положень. Зокрема – критерій наявності дискреції, що є ключовим як для передачі повноважень від держави до місцевого самоврядування, так і для їх розмежування між представницькими та виконавчими органами.

Далі до законопроекту включили вимоги асоціацій, які, навпаки, створюють додаткову неоднозначність – насамперед через розмивання критеріїв розмежування повноважень між рівнями місцевого самоврядування. А вже на етапі погодження з центральними органами виконавчої влади було вилучено навіть посилення на розмежування повноважень між представницькими та виконавчими органами у базовому законі «Про місцеве самоврядування в Україні».

Водночас зникли й норми, які мали забезпечити ці повноваження фінансовими ресурсами.

Утім, законопроект зберіг окремі новації, зокрема факультативні повноваження та механізм передачі функцій. Наприклад, це стосується можливості адміністрування місцевих податків і зборів. Також передбачено механізм передачі повноважень від держави до місцевого самоврядування. Окремо закладено інструменти правового захисту

місцевого самоврядування, однак їх реалізація потребує додаткового врегулювання – зокрема в законі «Про асоціації органів місцевого самоврядування».

7 квітня 2026 року законопроект було ухвалено в першому читанні. Це означає, що він має шанс бути суттєво доопрацьованим до другого читання. Тим більше, що Європейська комісія вже вказала на його ключові недоліки. Зокрема наголосивши, що документ «не досягає мети забезпечення концептуальної чіткості, яка б полегшила подальше законодавство щодо розмежування повноважень».

Отже, фактично визначено й напрям доопрацювання. У підсумку це питання виходить за межі інституційної дискусії – воно безпосередньо визначає якість життя людей, доступ до послуг і рівень соціальної справедливості.

Очевидно, що затягування з чітким розмежуванням повноважень має свою логіку. Для центральної влади це спосіб зберегти

контроль над ресурсами та рішеннями. Для міністерств – можливість впливати на розподіл повноважень у «ручному режимі». А для частини місцевого самоврядування – зберегти доступ до ресурсів без повної відповідальності за їх використання. У такій конфігурації інтересів поява чітких правил гри стає політично складним рішенням – так само, як і запровадження повноцінного нагляду, який наразі фактично імітовано на рівні закону.

Але на кону – не лише значний обсяг європейської допомоги. Йдеться про можливість нарешті встановити чіткі правила подальшої децентралізації – реформи, яку в Україні вважають однією з найуспішніших. І саме від цього залежить, чи стане ця реформа змістовною, а не формальною (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/local-government/mizh-formalnisiju-j-reformuju-jak-derzhava-dilit-povnovazhennja-z-mistsevimsamovrjaduvannjam.html>). – 2026. – 17.04).

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

УДК 342.511:351.86(477)

DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2026.1.1.9>

Старенький О. С. Здійснення президентом України керівництва у сферах національної безпеки і оборони: конституційно-правовий вимір. *Право і суспільство*. 2026. № 1. С. 71-85.

У статті здійснено комплексний конституційно-правовий аналіз здійснення Президентом України керівництва у сферах національної безпеки і оборони як цілісної, внутрішньо узгодженої системи повноважень. Обґрунтовано, що Президент України виступає єдиним конституційним суб'єктом загального стратегічного керівництва у зазначених сферах, а його повноваження мають виключно конституційну природу та не можуть бути розширені або трансформовані на рівні законів чи підзаконних нормативно-правових актів. Проаналізовано правові позиції Конституційного Суду України щодо меж і змісту президентських повноважень у сфері

національної безпеки і оборони та їх значення для забезпечення принципу верховенства Конституції України і недопущення інституційних колізій. Систематизовано основні групи повноважень Президента України щодо здійснення керівництва у сферах національної безпеки і оборони: стратегічно-політичні, військово-оперативні, координаційні, нормативно-правотворчі, кадрово-організаційні, спеціально-правові та міжнародні. Розкрито їх інституційний зміст, що формує цілісний механізм стратегічного керівництва сектором безпеки і оборони. Особливу увагу приділено ролі кадрово-організаційних повноважень Президента України, які формують управлінську вертикаль сил оборони та безпеки, визначають ефективність стратегічного й оперативного керівництва та забезпечують інституційну спроможність держави протидіяти сучасним

національним загрозам. Акцентовано на зростанні функціонального значення системи повноважень Президента України в умовах протидії збройній агресії Російської Федерації та дії правового режиму воєнного стану, коли централізація керівництва, безперервність управління і своєчасність ухвалення рішень набувають критичного значення для обороноздатності держави. Зроблено висновок про необхідність подальшого розвитку правового регулювання у сфері національної безпеки і оборони з урахуванням конституційної доктрини виключності президентських повноважень і принципу поділу влади.

УДК 347.98

DOI 10.31732/2708-339X-2026-19-A

Степаненко Н. В., Чернієвський А. Т.
Забезпечення прав людини в умовах надзвичайного чи воєнного стану: баланс між безпекою та свободами. *Legal Buletin*. № 1 (19). С. 18-23.

Стаття присвячена комплексному аналізу забезпечення прав і свобод людини в умовах надзвичайного чи воєнного стану з акцентом на пошук балансу між вимогами національної безпеки та збереженням демократичних свобод. Наголошується, що права людини є фундаментальною цінністю демократичної правової держави, а їх захист – невід’ємним елементом принципу верховенства права навіть у кризових умовах. Розкрито конституційні та міжнародно-правові засади обмеження прав і свобод, зокрема положення Конституції України, Європейської конвенції з прав людини та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Особливу увагу приділено практиці Європейського суду з прав людини щодо допустимості та меж таких обмежень. Також проаналізовано критерії необхідності, законності та пропорційності втручання держави у права людини. Зроблено висновки щодо важливості дотримання міжнародних стандартів навіть в умовах збройного конфлікту. У роботі детально та зрозуміло проаналізовано правовий режим воєнного стану в Україні з акцентом на його вплив на права і свободи

людини. Розглянуто, які саме права можуть бути тимчасово обмежені в умовах війни, а які є абсолютними та не можуть бути обмежені за жодних обставин. Особливу увагу приділено принципу пропорційності, що застосовується у практиці Європейського суду з прав людини, як ключовому орієнтиру для оцінки законності та обґрунтованості втручання держави у сферу прав людини, з урахуванням безпеки та суспільних потреб. Досліджено проблеми реалізації права на доступ до інформації та свободи вираження поглядів в умовах воєнного стану, а також значення судового, парламентського та міжнародного контролю за дотриманням прав людини. Особливо акцентовано увагу на документованих порушеннях прав цивільного населення на тимчасово окупованих територіях, що підтверджує необхідність постійного моніторингу та вдосконалення правових механізмів захисту. Зроблено висновок, що ефективно забезпечення прав людини в умовах війни можливе лише за умови законності, прозорості державних рішень, дотримання принципу пропорційності та відповідності міжнародним стандартам, що є запорукою збереження демократичного характеру держави.

УДК 347.97/.99

DOI: 10.15330/apichu.70.1.1-1

Кернякевич-Танасійчук Ю., Петечел Н.
Цифровізація судочинства в Україні: перспективи та ризики. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2026. № 70. С. 1.1-1.9.

У науковій статті досліджується процес цифровізації судочинства в Україні, його перспективи та супутні ризики. Зокрема, проаналізовано нормативно-правову базу, зокрема Концепцію розвитку штучного інтелекту, інші нормативні акти про цифровізацію та електронне правосуддя, а також ключові наукові підходи до визначення поняття «цифровізація судочинства». Особлива увага приділяється функціонуванню Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІКС), яка забезпечує електронний документообіг, відеоконференцзв’язок,

онлайн-доступ до судових рішень, інтеграцію кабінетів судді та учасників процесу, а також інші механізми оперативної взаємодії. Аналіз еволюції електронного судочинства демонструє поступовий розвиток – від базової автоматизації документообігу в судах загальної юрисдикції до створення Єдиного державного реєстру судових рішень, що наразі є ключовою підсистемою ЄСІКС. Окремо висвітлено перспективи та ризики використання штучного інтелекту у підготовці проєктів процесуальних документів і моделюванні оптимальної процедури розгляду справ. Виявлено його потенціал для підвищення ефективності судових процесів, зменшення навантаження на суддів, уніфікації практики та покращення якості процесуальних рішень. Водночас акцентовано увагу на ризиках: непрозорість алгоритмів, можливе відтворення упередженості, обмежена перевірка автоматизованих рішень, невизначеність юридичної відповідальності та вплив на реалізацію процесуальних гарантій. У результаті проведеного дослідження зроблено висновок, що подальший розвиток цифровізації судочинства в Україні потребує поєднання технологічних інновацій із дотриманням процесуальних гарантій, удосконаленням нормативної бази та забезпеченням надійності функціонування систем.

УДК 340.13 + 004.8

DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2026-51-1-180-189>

Пікуля Т. О. Трансформація політико-правових доктрин держави і права під впливом розвитку штучного інтелекту: європейська концепція врядування штучним інтелектом. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2026. № 51. С. 180-189.

Стаття присвячена аналізу трансформації політико-правових доктрин держави і права під впливом стрімкого розвитку технологій штучного інтелекту (ШІ). У контексті історії політичних і правових учень розглядається еволюція класичних концепцій, таких як теорія суспільного договору Ж.-Ж. Руссо,

суверенітету Т. Гоббса та лібералізму Дж. Локка, які традиційно ґрунтувалися на антропоцентричному розумінні влади, держави та права. Розвиток ШІ вводить нові виклики: автономне прийняття рішень алгоритмами в сферах державного управління, правосуддя та публічних послуг, що ставить під сумнів межі делегування влади нелюдським акторам і збереження державного суверенітету. Європейська концепція врядування ШІ, закріплена в Акті Європейського Союзу про штучний інтелект (Regulation (EU) 2024/1689), пропонує ризик-базований підхід як нову доктринальну конструкцію. Станом на січень 2026 року Акт вже частково імплементовано: з 1 серпня 2024 року він набув чинності, з 2 лютого 2025 року діють заборони на неприйнятні ризики (наприклад, маніпулятивний соціальний скоринг), а з 2 серпня 2025 року застосовуються правила для моделей загального призначення (GPAI). Найближчі етапи включають видання рекомендацій Комісії ЄС щодо статті 6 (постмаркетингового моніторингу) 2 лютого 2026 року та повну застосовність положень для високоризикових систем з 2 серпня 2026 року, включаючи зобов'язання з risk assessment, human oversight, transparency та accountability. Ця концепція трансформує доктрини, зберігаючи принципи верховенства права та захисту прав людини, але вводячи гібридне врядування, де держава забезпечує превентивний контроль над технологіями. Для України, в умовах європейської інтеграції, актуальним є адаптація цієї моделі: Концепція розвитку ШІ в Україні до 2030 року та План заходів на 2025–2026 роки передбачають гармонізацію законодавства з ЄС, інтеграцію принципів етики, безпеки та інновацій. Автор застосовує порівняльний метод для обґрунтування еволюційного характеру трансформації: ШІ не руйнує класичні доктрини, а доповнює їх аспектами технологічного врядування. Висновки підкреслюють необхідність комплексного історико-правового підходу до формування сучасних доктрин, з перспективами подальших досліджень у пост-імплементативному періоді після серпня 2026 року.

УДК 342.4; 342.7

DOI: 10.33498/loiu-2026-01-071

Слінько Т., Берченко Г. Процедура внесення змін до Конституції та судовий конституційний контроль за її дотриманням. *Право України*. 2026. № 1. С. 71-96.

Метою статті є з'ясування особливостей теорії та практики судового контролю за додержанням процедури внесення змін до Конституції України із урахуванням зарубіжного досвіду. Із цією метою автори ставлять такі завдання: 1) здійснити порівняння моделей судового конституційного контролю за процедурою внесення змін до конституцій; 2) охарактеризувати попередній (передувальний) і наступний (подальший) контроль за процедурою внесення змін до конституцій; 3) встановити найбільш важливі позиції органу конституційної юрисдикції України, вироблені ним у практиці попереднього (передувального) і наступного (подальшого) нормоконтролю при внесенні змін до Конституції України щодо додержання процедури внесення змін до Конституції України. Доводиться, що українська модель судового контролю за дотриманням процедури при внесенні змін до Конституції України має таку специфіку. По-перше, у ній наявний як попередній (передувальний), так і наступний (подальший) контроль. По-друге, останній (наступний) тяжіє до самопроголошених повноважень Конституційного Суду України (далі – КСУ). По-третє, попередній контроль процедури на практиці поки що призводив лише до окремих відмов у відкритті провадження, якщо відповідне звернення подавалося із порушеннями. Якихось проблем із процедурними аспектами формули незмінюваності, що закріплена у ст. 157 і 158 Конституції України, або ж в цілому процедури в рамках попереднього (передувального) контролю КСУ у своїх висновках не констатував, зосереджуючись головним чином на питаннях обмеження прав і свобод (тобто матеріальна перевірка). Якщо говорити про умови воєнного стану, то останнім часом КСУ надає перевагу просто уникненню контролю, ніж необхідності констатації у

своєму висновку наявності порушення вимоги ч. 2 ст. 157 щодо неможливості внесення змін в умовах воєнного стану. По-четверте, наступний (подальший контроль) був здійснений двічі (2010 і 2022 рр.), причому в обох випадках предметом перевірки ставала якраз процедура внесення змін. І якщо рішення 2010 р. встановило порушення процедури, то рішення 2022 р. порушень процедури не констатувало. Позиція КСУ у Рішенні від 1 листопада 2022 р. характеризується, на відміну від 30 вересня 2010 р., визнанням поряд з процедурним, можливості також і матеріального наступного контролю.

УДК 347.77:004.8:1

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v1.2026.7>

Мазуренко С. Філософсько-правовий підхід до визначення авторства в період розвитку штучного інтелекту. *Юридичний вісник*. 2026. № 1. С. 56-62.

Актуальність заявленої тематики наукового дослідження зумовлюється стрімким розвитком технологій штучного інтелекту, які активно проникають у сферу творчої діяльності, ставлячи під сумнів традиційні уявлення про авторство. Виникають складні питання щодо правового статусу результатів, створених за участю штучного інтелекту, що вимагає філософсько-правового переосмислення природи авторства. Відсутність однозначного підходу до визначення суб'єкта авторських прав у таких випадках створює ризики для правової визначеності, захисту прав авторів і розвитку технологій. У зв'язку з цим дана стаття спрямована на філософсько-правовий аналіз концепції авторства в умовах використання штучного інтелекту, виявлення проблемних аспектів правового регулювання та обґрунтування необхідності формування нових підходів до визначення суб'єкта авторського права. Провідними методами дослідження виступають діалектичний, історико-правовий, порівняльно-правовий та аналітичний методи, що дозволяють критично осмислити еволюцію уявлень про творчу діяльність і правовий статус автора. У статті

розкрито сутність авторства, проаналізовано вплив штучного інтелекту на зміну її змісту, охарактеризовано позиції сучасної доктрини та судової практики щодо визначення авторства на твір створений штучним інтелектом. Особливу увагу приділено проблемі автономності ШІ у процесі створення творів та визначенню меж творчого внеску людини. Теоретичне значення наукового дослідження полягає у формуванні оновленого філософсько-правового розуміння авторства в добу цифровізації та автоматизації творчих процесів. Практична цінність полягає у напрацюванні концептуальних засад для удосконалення законодавства про авторське право та розвитку ефективної судової практики в умовах використання штучного інтелекту.

УДК 35.08:17:004

DOI: <https://doi.org/10.32782/cuj-2026-1-17>

Шупта І. М., Дем'янов О. В. Етичні засади ділової комунікації в органах публічної влади в умовах цифровізації. Центральнотраїнський вісник права та публічного управління. 2026. № 1. С. 133-143.

Стаття присвячена комплексному аналізу принципів професійної етики в інформаційній сфері в умовах цифровізації та активного впровадження інформаційних технологій у діяльність органів публічної влади, бізнес-структур і організацій різних форм власності. Автори розкривають сутність ділової комунікації як ключового інструменту ефективної взаємодії між суб'єктами публічного управління, працівниками та зацікавленими сторонами, що забезпечує узгодженість управлінських рішень, підвищення довіри та результативності діяльності організацій. Було проаналізовано актуальні етичні виклики, зумовлені використанням сучасних інформаційних техно-логій, насамперед проблеми захисту персональних даних і забезпечення права на приватність, застосування штучного інтелекту та ризику алгоритмічної упередженості, автоматизації управлінських процесів і можливих соціально-економічних наслідків, цифрового контролю в трудових відносинах, а також впливу ІТ-сфери на навколишнє

середовище. Обґрунтовано необхідність дотримання принципів прозорості, підзвітності, конфіденційності та відповідального використання цифрових технологій у системі публічного управління. Автори виокремили основні типи етики в ділових комунікаціях, а саме: професійну, корпоративну, со-ціальну, особисту та культурну та визначили їх роль у формуванні інституційної довіри, позитивної репу-тації й сталого розвитку організацій. Особливу увагу приділено етичному лідерству як важливому чиннику належного врядування, що забезпечує дотримання етичних і правових норм, формування культури відпо-відальності та запобігання конфліктам у цифровому середовищі. Позитивним моментом є те, що автори дають й практичні рекомендації щодо впровадження етичних стандартів і механізмів контролю в системі ділового спілкування, що сприятиме підвищенню ефективності управлінських процесів і зміцненню довіри в публічній сфері.

DOI 10.37491/UNZ.109.5

УДК 342.7:351.746.1(477):341.231.14

Зьолка В., Степанова Ю., Король М., Радченя Н. Дотримання прав людини у сфері охорони державного кордону України: сучасні виклики та імплементація європейського досвіду. Університетські наукові записки. 2026. № 1. С. 71-85.

Аналізуються актуальні питання дотримання прав людини у сфері охорони державного кордону України. Акцентовано, що діяльність Державної прикордонної служби України (Держприкордонслужби) орієнтована на забезпечення належного рівня правового захисту подорожуючих осіб, що є невід'ємною складовою європейських стандартів управління кордонами. Розглянуто напрями практичної реалізації прогресивних європейських практик у сфері охорони державного кордону України: модернізацію прикордонної інфраструктури, запровадження цифрових сервісів у діяльності органів охорони державного кордону. Розглянуто судову практику у сфері адміністративно-правового регулювання процедур перетину

державного кордону з урахуванням необхідності дотримання прав людини. Виокремлено проблемні питання у сфері дотримання прав людини у випадку затримання та тримання іноземців і осіб без громадянства при незаконному перетині (спробі незаконного перетину) державного кордону. Наголошено на актуальності імплементації системи «Custody Records» у діяльність Держприкордонслужби як такої, що може, з одного боку, суттєво вплинути на зменшення кількості порушень прав осіб під час застосування прикордонних процедур, а з іншого – посилити гарантії захисту персоналу Держприкордонслужби від необґрунтованих звинувачень та підвищити його відповідальність. Підкреслено необхідність систематичного правового навчання і підвищення кваліфікації персоналу органів та підрозділів охорони державного кордону. Обґрунтовано необхідність розробки і прийняття Закону України «Про інтегроване управління державним кордоном» та створення міжвідомчого координаційного органу, контрольованого урядом, як стратегічно важливих кроків для забезпечення ефективної системи охорони державного кордону, що відповідатиме стандартам Європейського Союзу. Запропоновано адаптувати інституційну модель Fundamental Rights Office / Fundamental Rights Monitors у діяльність Держприкордонслужби для упередження порушень прав людини, більшої відкритості діяльності прикордонного органу та інтегрування практик Європейського Союзу в національну систему інтегрованого управління державним кордоном України. Підсумовується, що удосконалення правової бази інтегрованого управління державним кордоном України як нового інституту механізму охорони державного кордону забезпечить баланс між гарантуванням національної безпеки та дотриманням міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав людини.

УДК 340.6

DOI: <https://doi.org/10.55643/ser.1.69.2026.644>

Гурковський Д., Бурдіна Т. Регулятивний вплив правових норм на поведінку громадян у період цифровізації та правового режиму

воєнного стану. *Socio-Economic Relations in the Digital Society*. 2026. № 1(59) С. 159-167.

У статті представлено результати комплексного дослідження психологічних механізмів, що детермінують правову поведінку громадян України в умовах екстремального соціального навантаження, спричиненого повномасштабною війною та одночасною прискореною цифровізацією системи державного управління. Особливу увагу приділено трансформації моделей правової взаємодії громадян із державою в контексті обмежень, запроваджених правовим режимом воєнного стану, та зростання ролі цифрових інструментів публічного адміністрування. Емпіричну основу дослідження становлять соціально-психологічні та соціально-економічні дані 2024–2025 років, отримані шляхом аналізу статистичних матеріалів, результатів опитувань і вторинних досліджень. Теоретичною базою дослідження слугують теорія процедурної справедливості Тома Тайлера, теорія когнітивного дисонансу Леона Фестінгера та концепція морального розмежування Альберта Бандури, що дозволяє здійснити міждисциплінарний аналіз змін у правосвідомості українського суспільства. Виявлено феномен «цифрового легалізму», який полягає у формуванні високого рівня довіри громадян до автоматизованих державних сервісів, зокрема цифрової екосистеми «Дія», що частково компенсує інституційну кризу довіри до традиційних правоохоронних і контрольних органів. Проаналізовано економічні наслідки правової поведінки громадян і бізнесу на прикладі спеціального правового режиму «Дія.City», а також психологічні бар'єри правомірної поведінки в умовах мобілізаційних процесів. Окремо розглянуто адаптаційні стратегії населення до обмежень, зумовлених правовим режимом воєнного стану, та їхній вплив на рівень правової відповідальності й соціальної згуртованості. Отримані результати мають прикладне значення для формування ефективної правової політики, удосконалення цифрових інструментів державного управління та розробки заходів із підвищення рівня довіри

громадян до правових інститутів в умовах кризових трансформацій.

УДК 343.01:342.565

DOI [https://doi.org/10.37566/2707-6849-2026-1\(54\)-12](https://doi.org/10.37566/2707-6849-2026-1(54)-12)

Красій М. Конституційний Суд України та зовнішня кримінально-правова політика: від ізоляціонізму до інтеграції (на прикладі ключових рішень). Слово Національної школи суддів України. 2026. № 1(54) С. 126-137.

Стаття присвячена дослідженню ролі Конституційного Суду України як суб'єкта зовнішньої кримінально-правової політики держави. Авторка аналізує підходи Конституційного Суду України до співвідношення конституційних гарантій прав людини та міжнародних зобов'язань України у сфері кримінального права.

УДК 342

DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2026-61-3>

Даців С. Я. До питання про екологічний конституціоналізм як різновид конституціо-налізму. До питання про екологічний конституціоналізм як різновид конституціо-налізму. Публічне право. № 1. С. 24-31.

Стаття присвячена проблемі співвідношення термінів «екологічний конституціоналізм», який у зарубіжних англійських дослідженнях часто вживається в контексті конституційного закріплення обов'язку держави забезпечити певний стан навколишнього природного середовища та гарантій прав людини в сфері навколишнього природного середовища, та «конституціоналізм». Оскільки термін конституціоналізм у класичному ліберальному розумінні передбачає обмежене правління, верховенство права, суверенітет народу та гарантування прав людини, автор розглядає та досліджує ці два поняття для з'ясування співвідношення між ними, визначення доцільності використання такого терміну як екологічний конституціоналізм в контексті конституційного закріплення обов'язку держави забезпечити певний стан навколишнього природного середовища та гарантій прав

людини в сфері навколишнього природного середовища. Аналізуючи ці два поняття із застосуванням загальнонаукового методу аналізу та синтезу, автор розкриває їх зміст, визначає складові елементи та за результатами відповідних операцій робить висновок щодо доцільності застосування в науковому обігу цього терміну та виокремлення його як різновиду конституціоналізму у класичному розумінні. Автор критично ставиться до ідеї визнання екологічного конституціоналізму різновидом загального конституціоналізму. Дотримуючись позиції відповідно до якої сутність конституціоналізму слід розуміти виходячи із погляду на конституцію як засіб обмеження державної влади, гарантію індивідуальної свободи, функціонування громадянського суспільства, недопущення державного свавілля, автор вважає за недоцільне розглядати екологічний конституціоналізм як різновид конституціоналізму, оскільки це веде до розмивання змісту самого поняття конституціоналізму. На думку автора в основі тези про те, що екологічний конституціоналізм є різновидом конституціоналізму лежить не виправдане ототожнення терміну «конституція» і «конституціоналізм». Більш доречним терміном на позначення стану справ у державі за якого у конституції закріплено положення, які передбачають відповідальність держави за стан навколишнього природного середовища, гарантують відповідні права людини, є термін «екологічна держава», оскільки такий термін передбачає закріплення у конституціях держав положень, які передбачають цілі, обов'язки та функції держави в сфері навколишнього природного середовища та гарантують відповідні права людини, водночас не передбачає висновку про існування конституціоналізму виключно на основі факту існування конституції.

УДК 342.9:351.86 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2026-2/7>

Денісенко В. А. Трансформація функціональної моделі служби безпеки України: конституційно-правові та

інституційні виклики реформування.
Юридичний науковий електронний журнал.
2026. № 2. С. 43-48.

У статті здійснено комплексний конституційно-правовий та інституційний аналіз трансформації функціональної моделі Служби безпеки України в умовах повномасштабної збройної агресії та євроінтеграційних зобов'язань держави. Проаналізовано розвиток нормативного регулювання мандату Служби безпеки України та визначено ризики, що виникають у зв'язку з поєднанням контррозвідувальних, антитерористичних і процесуальних повноважень в межах одного органу. Обґрунтовано, що концентрація у межах однієї інституції широкого спектра повноважень у сфері національної безпеки й кримінального провадження породжує проблеми розмежування компетенції, дублювання юрисдикції з іншими органами правопорядку та потенційні загрози для принципів верховенства права і пропорційності втручання. Проаналізовано конституційні засади організації, підконтрольності та підзвітності Служби безпеки України, зокрема порядок призначення та звільнення її керівництва, а також співвідношення положень спеціального закону про СБУ з рамковим законодавством у сфері національної безпеки. Особливу увагу приділено гарантіям прав людини під час застосування оперативних-розшукових і контррозвідувальних заходів, правовому регулюванню перехоплення комунікацій

та доступу до інформаційних ресурсів, а також вимогам законодавчої визначеності й ефективного нагляду, сформульованим у практиці Європейського суду з прав людини. Обґрунтовано необхідність чіткого нормативного визначення підстав, процедур і меж втручання як умови відповідності діяльності спеціальної служби принципу верховенства права. Визначено інституційні проблеми реформування, пов'язані з нечіткістю економічної складової мандату, дублюванням повноважень з іншими органами, недостатньою конкретизацією механізмів парламентського та зовнішнього контролю, а також із відсутністю завершеного законодавчого рішення щодо комплексної реформи. Показано, що оновлення функціональної моделі СБУ передбачає не лише зміни у законодавстві, а й удосконалення процедур підзвітності, внутрішнього контролю та організаційних механізмів забезпечення законності. Сформульовано напрями трансформації, які включають законодавче уточнення мандату, врегулювання питання досудового розслідування і підслідності, встановлення чітких процедур застосування заходів втручання, посилення демократичного цивільного контролю та узгодження реформи СБУ з реформуванням сектору безпеки і органів кримінальної юстиції. Обґрунтовано, що такі зміни мають здійснюватися поетапно та з урахуванням інституційної спроможності суміжних органів, з метою забезпечення належного рівня безпеки та дотримання конституційних стандартів правової держави.

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 4 (143) 2026

(01 квітня -30 квітня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів
Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»
Ідентифікатор медіа R30-01101

Комп'ютерна верстка:
Н. Крапіва

Підп. до друку 27.04.2026.
Формат 60x90/8. Обл.-вид. арк. 5,25.
Наклад 21 пр.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3
siaz2014@ukr.net
Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.